

**Analýza výuky na vybraných mateřských, základních
a středních školách se zaměřením na projevy intolerance
a diskriminace k cizincům, jejich kulturnímu zázemí
a odlišnému náboženskému vyznání a návrh opatření
ke zlepšení a opatření k dalšímu vzdělávání pedagogických
pracovníků**

Zadavatel:
Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
Karmelitská 7, 118 12 Praha 1

Připravila společnost
ppm factum research s.r.o.
Office Park Nové Butovice / A
Bucharova 1281/2, 158 00 Praha 13

Praha, 12. prosince 2014

Obsah

Metodika	3
Výzkumný vzorek	3
Využité metody	4
Schéma a postup řešení	5
Hypotézy a oblasti analýzy	9
Detailní analýza	10
Teoretický úvod.....	10
Projevy intolerance a diskriminace k cizincům	13
Názory na projevy intolerance a diskriminace k cizincům	20
Klima školy a preventivní opatření.....	22
Bariéry vzdělávání dětí-cizinců.....	28
Úroveň sociokulturních kompetencí pracovníků škol v přístupu k žákům-cizincům	29
Úroveň dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků pro činnost s žáky-cizinci	31
Vybavenost škol materiály podporujícími začleňování žáků-cizinců do většinové komunity	33
Spolupráce s rodiči	34
Legislativa a možnosti financování.....	35
Vyjádření ke vstupním hypotézám.....	37
Shrnutí hlavních zjištění	41
Návrh opatření, která by pomohla podpořit a zlepšit situaci ve školách a školských zařízeních ohledně projevů intolerance a diskriminace k cizincům, jejich kulturnímu zázemí a odlišnému náboženskému vyznání	43
Příloha – Scénáře skupinových diskusí, individuálních a párových rozhovorů, polostrukurovaný dotazník pro učitele	45

Metodika

Společnost ppm factum research s.r.o. provedla komplexní, víceetapňové kvalitativní šetření na pestrém vzorku škol v České republice, jehož cílem bylo přesně a správně zachytit a analyzovat problematiku dětí-cizinců v rámci českého školství, s ohledem na projevy intolerance a diskriminace.

Výzkumný vzorek

Do vzorku byly zařazeny mateřské, základní a střední školy různých typů a charakteristik.

- **Mateřské školy:** Zkoumání předškolních dětí není možné rozhovory pouze s dětmi (malé komunikační schopnosti + malá schopnost vlastní analýzy problémů), ale spíše pozorováním nebo rozhovory s dětmi a s rodiči dětí.
- **Základní školy:** Zkoumali jsme širokou škálu základních škol – běžné základní školy na malém městě, školy s rozšířenou výukou jazyků, výběrové školy i jednu školu národnostní menšiny. Rozhovory s dětmi je možné provádět pouze se souhlasem a) rodiče, b) dohlížející osoby (učitele).
- **Střední školy:** Pro účely šetření jsme se zaměřili na více typů těchto zařízení, a to jak z hlediska poskytovaného typu vzdělání, tak na délku studia (víceleté vs. klasické obory). Žáci těchto zařízení mají možnost studovat již velmi specializované předměty, přičemž část se jich může vázat na problematiku jiných kultur. Rozhovory s dětmi staršími 15 let je možné provádět bez souhlasu dalších osob.

Cílové osoby zahrnuté do průzkumu

- I. **Rodiče dětí:** I když sami často nemají přesnou představu o fungování svých dětí rámci samotné výuky/aktivit ve školách, jsou relevantní cílovou skupinou především u nejmenších dětí v MŠ.
- II. **Děti z majority (Češi):** Tyto děti tvoří v ČR v naprosté většině škol hlavní skupinu. Tato skupina je cílem kampaní a výukových programů zaměřených na integraci dětí-cizinců a prevenci diskriminace.
- III. **Děti z minority (cizinci):** Vzhledem ke specifikaci zadání z této skupiny záměrně vylučujeme romské děti, které tvoří zvláštní a podstatnou část žáků, která svým způsobem spadá do kategorie minorit. Stejně tak jsme se nesoustředili na Slováky, kteří díky své geografické, kulturní i jazykové blízkosti tvoří specifickou skupinu cizinců. Školy byly vybírány i v závislosti na tom, která národnost zde u dětí-cizinců převažuje, abychom podchytili zkušenosti všech hlavních, procentuelně nejčastějších etnik.
- IV. **Učitelé:** Jsou nositeli myšlenek integrace a vztahu k jiným kulturám, vidí projevy případné diskriminace dětí-cizinců.
- V. **Vedení škol (ředitelé, zástupci, pověřeni pracovníci):** Mají nejlepší přehled o dlouhodobých programech zaměřených na děti cizinců, sledují koncepční řešení a vize.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

2. prosince 2014

3/54

Využité metody

Vzhledem k různým potřebám a schopnostem cílových osob jsme využili kombinaci několika metod kvalitativního výzkumu:

- **Skupinové diskuse (Focus Groups, FG)**
- **Hlubkové individuální rozhovory (In-depth Interviews, IDI)**
- **Párové hloubkové rozhovory (Pair In-depth Interviews, pIDI)**
- **Polostrukturované (polostandardizované) rozhovory**

Skupinové diskuse jsme využili pro dotazování žáků základních a středních škol. Tato metoda jednak umožňuje dětem ztratit ostych před tazatelem (podpora skupiny), zároveň také ukazuje více z reálného života ve školním kolektivu - funguje zde skupinová dynamika, která může pomoci odhalit principy chování k jedincům, kteří se liší od většiny.

- Délka diskuse: 45-60 minut.
- Počet respondentů ve skupině: 6-8

Hlubkové individuální rozhovory byly použity pro dotazování odborníků, v našem případě vedení škol. Podle naší hypotézy je klima školy a postoj k žákům-cizincům určen především postojem ředitele školy a vedení obecně. Je tedy důležité detailně analyzovat jejich přístup k dané problematice i osobní hodnoty a postoje.

- Délka hloubkového rozhovoru: cca 60 minut

Párové hloubkové rozhovory jsme zvolili pro cílovou skupinu, jejíž názory a zkušenosti jsou nejobtížněji zjistitelné, tzn. malých dětí v mateřských školách. Děti tak byly dotazovány za přítomnosti rodiče, který do velké míry zprostředkoval kontakt s tazatelem a zajistil dítěti pocit bezpečí.

- Délka rozhovoru: cca 15 minut

Polostrukturované rozhovory jsme využili k získání informací od učitelů na školách. Jednalo se v podstatě o dotazníkové šetření, přičemž ale v dotazníku nebyly primárně možnosti „uzavřených odpovědí“, ale spíše tematické okruhy, ke kterým se respondenti mohli volně vyjádřit. Jedná se tedy také v zásadě o kvalitativní metodu šetření.

- Délka vyplňování dotazníku: cca 20 minut

Skupinové diskuse, párové i individuální hloubkové rozhovory byly vedeny na základě předem připravených a zadavatelem schválených scénářů, které jsou uvedeny v Příloze 1 této zprávy. V případě potřeby však byly volně přidávány otázky na témata, která se při rozhovorech spontánně projevila.

Schéma a postup řešení

	1x MŠ	1x ZŠ	1x SŠ
Rodiče dětí	6X párové hloubkové rozhovory rodič + dítě <i>3x pIDI s rodiči a dětmi majority</i> <i>3x pIDI s rodiči a dětmi cizinci</i>	-----	-----
Žáci majority		1x skupinová diskuze FG	1x skupinová diskuze FG
Žáci cizinci		1x skupinová diskuze FG	1x skupinová diskuze FG
Učitelé	5X polostandardizované rozhovory	10X polostandardizované rozhovory	10X polostandardizované rozhovory
Vedení	1X hloubkové rozhovory IDI	2X hloubkové rozhovory IDI	2X hloubkové rozhovory IDI

Průběh dotazování

1) Oslovení školy centrálou ppm

V posledním srpnovém a v prvním zářijovém týdnu zaslal pracovník výzkumného týmu e-mailem vedení školy pozvánku do šetření, jejíž součástí byl také doporučující dopis MŠMT s vysvětleným účelem šetření a prosbou o spolupráci.

2) Oslovení školy odpovědným moderátorem

V dostatečném předstihu před plánovaným termínem průzkumu na konkrétní škole oslovil vedení školy moderátor zodpovědný za tento konkrétní průzkum a domluvil všechny organizační záležitosti – především časové dispozice vedení, možnost využití prostor, zajištění svolení se šetřením (rodiče, učitelé...).

3) Rekrutace respondentů

Na základě rozhovorů s vedením školy moderátor připravil veškeré podklady, tedy zvláště zajistil souhlas potřebných osob (rodičů, učitelů) a ve spolupráci s odpovědnými osobami z vedení školy zajistil požadovaný počet osob na FG nebo IDI. Vedení školy za tuto organizační spolupráci nad rámec svých běžných pracovních povinností obdrželo finanční odměnu.

4) Provedení šetření na škole

V termínech od 23. 9. do 4. 11. 2014 provedli celkem 3 moderátoři všechna šetření na vybraných školách. Pět škol z původně navrhovaného seznamu účast na průzkumu odmítlo nebo zde nebylo možné jej z různých důvodů uskutečnit. Tyto školy byly nahrazeny jinými stejného typu a v podobné lokaci.

Metodiku průzkumu bylo potřeba v některých případech přizpůsobit podmínkám dané školy a konkrétní situaci, tzn. v případě, že nebyl na škole přítomen zástupce ředitele, rozhovor s ním nebyl proveden, nebo v případě, že ředitel nechtěl

selektovat děti cizince do FG, provedli jsme diskusi se všemi dětmi-cizinci přítomnými na škole (větší počet diskutujících ve skupině, např. 20). V některých základních školách převažovaly děti-cizinci na druhém stupni, někde na druhé stupni zcela chyběly. V případě školy, ve které se cizinci vyskytovali pouze v první a druhé třídě a jejich znalost češtiny byla ještě minimální, byla velká část diskuse nahrazena pozorováním kolektivu a vyučujícího při vyučování. Stejně tak jsme v průběhu jednotlivých šetření došli k názoru, že v mateřských školách je výrazně přínosnější pozorování dění ve třídách a párové rozhovory s rodiči a dětmi měly spíše indikativní charakter.

5) Tvorba průběžných výsledků

Po šetření na každé škole moderátor sepsal krátkou sumární zprávu, ve které zohlednil místní specifika a stručně shrnul výsledky pozorování.

Seznam škol, kde byl proveden průzkum

Výzkumný vzorek byl rozdělen podle krajů České republiky. V každém kraji jsme vybrali 1-3 různá vzdělávací zařízení: mateřské, základní a střední školy. Celkově bylo vyšetřeno 17 škol v ČR (4x MŠ, 5x ZŠ, 8x SŠ). Zařízení byla vybírána tak, aby pokryla široké spektrum různých škol.

Hlavním podkladem pro výběr školských zařízení byla aktuální databáze ÚIV (nyní Analyticko-statistický odbor MŠMT). Pracovníci tohoto odboru nám poskytli aktuální rozložení všech škol podle jejich typu a geografického rozložení. Databáze obsahuje počty žáků na těchto školách z hlediska jejich státní příslušnosti. **Mohli jsme tak velmi dobře určit, na jakých školách existuje významná skupina dětí-cizinců** a kde je vysoký potenciál pro analýzu.

Při výběru zařízení bylo zohledněno:

- **Region:** Region (kraj) do jisté míry determinuje místní zvláštnosti
- **Velikost obce:** Velikost sídla a tím „významnost“ školy může hrát důležitou úlohu při řešení témat spojených s dětmi cizinců.
- **Typ školy**
- **Procentuální zastoupení žáků-cizinců:** Čím je na škole vyšší podíl cizinců, tím spíše se zde realizují opatření směrem k řešení vztahů majorita-cizinci.
- **Hlavní země původu cizinců na zařízení:** Sledovali jsme, zda se liší opatření na zařízeních, kde jsou cizinci z různých zemí.

Škola	Typ zkoumané školy	Ulice, č.	Obec	Termín konání průzkumu	Počet dětí celkem	Počet cizinců celkem	% zastoupení cizinců	Převažující skupina
MŠ ROSNIČKA	MŠ	Běhounkova 2474	Praha 13	23.9.	104	22	21,2	není
Mateřská škola	MŠ	Osvobození 67	Cheb	3.10.	175	27	15,4	Vietnam
Mateřská škola	MŠ	Nové Domovy 221	Kaplice	14.10.	140	18	12,9	Ukrajina
Mateřská škola	MŠ	J. Lady 6	Ostrava	20.10.	114	17	14,9	Korea
Základní škola jazyků	ZŠ	Libušina 1032/31	Karlovy Vary	24.10.	358	69	19,3	Rusko/ Ukrajina
Základní škola a mateřská škola	ZŠ	Pionýrů 141	Stráž pod Ralskem	4.11.	354	16	4,5	Mongolsko
ZŠ s polským jazykem vyučovacím a MŠ s p.j.v.	ZŠ	Havlíčková 13	Český Těšín	30.10.	342	49	14,3	Polsko
Základní škola UNESCO	ZŠ	Komenského náměstí 350	Uherské Hradiště	31.10.	528	12	2,3	není
ZŠ s RVJ *	ZŠ	Bronzová 2027	Praha 13 – Lužiny	4. 11.	506	95	18,7	Rusko/Ukrajina
Gymnázium	GYM	Na Vítězné pláni 1160	Praha 4	14.10.	607	60	9,9	Vietnam
Gymnázium, příspěvková organizace	GYM	Čs. dobrovolců 11	Teplice	10.10.	837	79	9,4	není
Slovanské gymnázium *	GYM	tř. Jiřího z Poděbrad 13	Olomouc	7.11.	929	13	1,3	není
Gymnázium J. V. Jirsíka *	GYM	Fráni Šrámka 23	České Budějovice	23.10.	531	11	2,1	Vietnam
Obchodní akademie Podnikatel s.r.o.	SŠ MAT	nám. V. Řezáče 5	Karlovy Vary	13.10.	147	27	18,4	Rusko/ Ukrajina
Obchodní akademie *	SŠ MAT	nám. T. G. Masaryka 13	Plzeň	24.10.	603	16	2,7	Ukrajina/Vietnam
Střední škola informatiky a finančních služeb *	SŠ MAT	Klatovská 200 G	Plzeň	22.10.	454	12	2,6	Ukrajina/Vietnam
SŠ technická a gastronomická	SŠ NEMAT	Bezručova 33	Blansko	21.10.	215	12	5,6	Mongolsko

* Náhrada za školy z původního seznamu, které účast na průzkumu odmítly.

Shrnutí tabulky

Celkový počet analyzovaných škol: 17

Typologie škol: Analýza proběhla na 4 mateřských, 5 základních a 8 středních školách. Při šetření jsme kladli mírně větší důraz na pozdější stadia školní docházky, kde je možnost intenzivněji aplikovat integrační procesy. Zároveň jsou do analýzy zařazeny všechny typy středních škol v závislosti na celkovém počtu dětí-cizinců.

Kraje: 10 vybraných krajů, přičemž zvláště jsme se zaměřili na Hl. m. Prahu a Karlovarský kraj. Tyto dva kraje jsou z hlediska dětí-cizinců na školách specifické. Dále byl výběr zaměřen na oblasti: Jihočeský+Plzeňský kraj = jihozápad ČR, Ústecký+Liberecký = severozápad, Moravskoslezský+Olomoucký = severovýchod, Jihomoravský+Zlínský = jihovýchod. V podstatě celá Česká republika byla výběrem pokryta.

Velikost měst: Převážně byla zastoupena větší města, kde se typicky koncentrují cizinci a jejich děti. Ze zjištěných údajů MŠMT vyplývá, že v malých obcích je jen velmi málo dětí-cizinců a analýza by tam neměla smysl. Nicméně ve výběru jsou i 3 středně velká města (Blansko, Cheb, Uherské Hradiště) a 2 menší města (Stráž p. R., Kaplice) pro zjištění, zda integrační procesy zde probíhají stejně jako ve velkých městech.

Zřizovatelé škol: Většinou se jedná o „klasické“ školy zřizované státními orgány (obce, kraje), ale pro porovnání byly zařazeny také 2 školy s jinými zřizovateli (církev, soukromá škola).

Podíl dětí-cizinců: Z hlediska % zastoupení dětí-cizinců na školách byla do vzorku zařazena zařízení jak s velmi vysokým podílem (MŠ, ZŠ Praha a Karlovy Vary – okolo 20 % dětí-cizinců) tak se spíše nižším zastoupením (ZŠ Olomouc – 1,3 % děti cizinců).

Převažující skupina: Pokud je na některé škole více než 50 % všech cizinců z jedné země (s výjimkou Slovenska), definujeme takto převažující skupinu dětí-cizinců. Na některých školách taková situace není, na některých ano. Pro analýzu je důležité všimnout si, zda na škole existuje dominantní skupina dětí-cizinců, neboť tento fakt přináší řadu specifických situací. Jako příklad jsme zařadili např. MŠ v Ostravě, kde jsou hlavně děti Korejců (zřejmě souvislost s automobilkou Hyundai v Nošovicích) nebo ZŠ v Českém Těšíně, kde jsou dominantní skupinou děti Poláků.

Hypotézy a oblasti analýzy

Jako základní hypotézy byly formulovány následující:

- Potřeby škol ohledně integrace cizinců se budou lišit v závislosti na procentním zastoupení cizinců mezi žáky školy.
- Největším problémem dětí-cizinců je jednoznačně zvládnutí českého jazyka, znevýhodňuje je především při započítání školní docházky, největší problémy způsobuje zapojení později než v mateřské škole.
- Pokud děti cizinců projdou vzděláním v mateřské škole, nemají problém s místním jazykem, přetrvávají však obtíže s orientací v českých reáliích.
- Názory žáků majority vzhledem k minoritám se budou lišit na základě individuálních zkušeností, nikoliv na základě obecných charakteristik skupiny cizinců.
- Zkušenosti s diskriminací nebo intolerancí u dětí-cizinců nebudou explicitního, ale spíše skrytého typu.
- Orientace v metodice práce s cizinci a inkluzivní výuce bude především u pracovníků MŠ a malých škol velmi slabá.
- Jako největší problém vzdělávání dětí-cizinců na školách budou jmenovány nedostatečné finance na doprovodné programy.
- Nejslabším článkem je spolupráce s rodiči - rodiny cizinců se nevyznají ve školském systému, nerozumějí povinnostem spojeným se školou a nevědí, jak je naplňovat
- Nejdůležitější roli v rozvíjení vůči dětem cizinců tolerantního klimatu má vedení školy - zda má o tuto problematiku zájem a zda se samo angažuje.
- Ve velkých městech nejsou již problémy s diskriminací a intolerancí vůči viditelně odlišným znakům (např. barva pleti) výrazné. V malých i velkých obcích se však objevují problémy s projevy šikany vzhledem k celkové odlišnosti, nedostatečné znalosti českého jazyka a projevované odlišné religiozité
- Příruček a materiálů týkajících se problematiky intolerance a diskriminace k cizincům je na základních a středních školách dostatek, ne vždy je však pracovníci škol využívají.
- Nejvíce využívány jsou praktické a velmi návodné materiály, např. překlady důležitých sdělení rodičům do jejich rodných jazyků.

Detailní analýza

Teoretický úvod

„Právo na vzdělání patří mezi základní lidská práva, vyplývající z Úmluvy o právech dítěte, z Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a z dalších závazných dokumentů. Toto právo je nutno uplatňovat vůči všem dětem včetně cizinců.“
(<http://www.inkluzivniskola.cz/kdo-jsou-nove-prichozi/pravo-na-vzdelani-cizinci-mezinarodni-smlouvy>)

Definice „dítěte cizince“ je značně problematická – v současné době MŠMT sleduje pouze státní příslušnost jednotlivých žáků. Nelze tedy nijak definovat jejich národnost nebo etnicitu. Pro účely šetření jsme se orientovali především na děti, jejichž rodiče (nebo ony samy) nemají české státní občanství.

Ve školách jsme se však setkali s různými typy dětí, které nějakým způsobem spadají do kategorie cizinců, avšak jejich potřeby jsou různé:

- děti osob s jiným státním občanstvím, které jsou v ČR na základě povolení k přechodnému, trvalému či dlouhodobému pobytu
- děti osob, které zde mají občanství, avšak pocházejí z jiných zemí (typický příklad Vietnamců, kteří zde žijí již delší dobu, avšak vzhledem k uzavřenosti komunity děti mohou mít i po dlouhých letech problémy s češtinou)
- děti alespoň jednoho českého rodiče s dobrou znalostí češtiny avšak vzhledově odlišní
- Slováci – vzhledem ke specifické blízkosti jazyka i kultury nebyli zahrnuti do výzkumu

Zákon a vyhlášky také odlišují osoby z EU a mimo EU, oba druhy cizinců mají odlišné možnosti ohledně podpory výuky českého jazyka

Všichni mají mít rovné příležitosti ke vzdělání, překážky, které by tomu bránily, mají být odstraněny. Vzdělávací potřeby jednotlivce mají být respektovány. Prostředí školy má být plně vzájemné úcty, respektu ke všem osobám, mají zde být prosazovány principy názorové snášenlivosti a solidarity. Důležité pak jsou mechanismy a opatření proti projevům diskriminace a netolerance ve všech jejich projevech.

Podporu při výuce českého jazyka, jehož zvládnutí je hlavní podmínkou integrace cizinců má poskytovat krajský úřad spolu se zřizovatelem školy, tzn., že mají poskytovat:

- a) bezplatnou přípravu k začlenění do základního vzdělávání, zahrnující výuku českého jazyka přizpůsobenou potřebám těchto žáků,
- b) podle možností ve spolupráci se zeměmi původu žáka podporu výuky mateřského jazyka a kultury země jeho původu, která bude koordinována s běžnou výukou v základní škole.

Důležitým bodem z hlediska možností podpory cizinců na školách je, zda žák-cizinec může být zařazen do kategorie žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, pro které je kupříkladu možné zřídit funkci asistenta pedagoga a/nebo na žádost umožnit vzdělávání podle

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

vyrovnávacího plánu. Podle § 16 školského zákona tam automaticky patří azylanti, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany v ČR.

Podle pozdější vyhlášky č. 71 je jasněji stanoveno, že žáci-cizinci obecně jsou považováni za žáky se sociálním znevýhodněním, protože § 1 odstavec 6 dané vyhlášky říká, že „za žáka se sociálním znevýhodněním se pro účely poskytování vyrovnávacích opatření podle odstavce 2 považuje zejména žák z prostředí, kde se mu nedostává potřebné podpory k řádnému průběhu vzdělávání včetně spolupráce zákonných zástupců se školou, a žák **znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka**“.

Povědomí o možnosti tohoto zařazení však na mnoha školách chybí.

Práci s dětmi-cizinci na školách ovlivňují ještě další aspekty:

Klasifikace cizinců

„Při klasifikaci cizinců se postupuje podle školského zákona a podle metodického pokynu MŠMT.

*Při hodnocení těchto žáků se dosažená úroveň znalosti českého jazyka považuje za závažnou souvislost podle § 15 odst. 2 a 4 vyhlášky, která ovlivňuje výkon žáka. Při hodnocení těchto žáků ze vzdělávacího obsahu vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura určeného RVP ZV (nebo obsahem předmětu „Český jazyk a literatura“ podle dosavadních vzdělávacích programů pro základní vzdělávání) se na konci **tří po sobě jdoucích pololetí** po zahájení docházky do školy v České republice vždy **považuje dosažená úroveň znalosti českého jazyka za souvislost podle § 15 odst. 2 a 4 vyhlášky, která ovlivňuje výkon žáka.***

*I v případě cizinců pak platí, že na konci 1. pololetí nemusí být žák hodnocen na vysvědčení, a to ani v náhradním termínu. Pokud by ale žák **nebyl hodnocen na vysvědčení na konci 2. pololetí, znamenalo by to, že musí opakovat ročník.**“*

<http://www.inkluzivniskola.cz/nove-prichozi/klasifikace-cizincu>

Zařazení do ročníku

„Podle Pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR ke vzdělávání cizinců v základních školách, středních školách a vyšších odborných školách, včetně speciálních škol v České republice se při zařazení cizince do ročníku přihlédne k jeho znalosti českého jazyka a úrovni dosaženého vzdělání.

V případě některých cizinců je však nutné si uvědomit, že zákonní zástupci dítěte často nejsou schopni předložit doklad o dosaženém vzdělání ze země původu (např. žadatelé o mezinárodní ochranu a její příjemci takový doklad mohou obstarat jen s těžší, a to z důvodu nemožnosti kontaktovat orgány země původu) a zároveň, že jazyková bariéra brání v odhalování úrovně znalostí, jichž dítě dosáhlo v zemi původu.

Snahou by mělo být zařadit dítě tak, aby před 17. rokem věku dokončilo povinnou školní docházku.“

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

2. prosince 2014

11/54

Pramen: <http://www.inkluzivniskola.cz/nove-prichozi/zarazovani-zaka-cizince-do-rocniku>

Statistika žáků-cizinců na školách

Přehled žáků-cizinců na školách v ČR (10 hlavních státních příslušností a % z celkového počtu cizinců na konkrétním typu školy)

MŠ			ZŠ			GYM			MAT			NEMAT		
	n	%		N	%		n	%		n	%		n	%
Vietnam	1685	26,7	Ukrajina	3588	23,8	Vietnam	1406	38,0	Ukrajina	1293	31,6	Slovensko	463	34,8
Ukrajina	1458	23,1	Slovensko	3436	22,8	Rusko	575	15,5	Slovensko	806	19,7	Ukrajina	364	27,4
Slovensko	1096	17,4	Vietnam	2906	19,2	Ukrajina	537	14,5	Vietnam	669	16,4	Vietnam	153	11,5
Rusko	455	7,2	Rusko	1263	8,4	Slovensko	377	10,2	Rusko	409	10,0	Rusko	54	4,1
Mongolsko	168	2,7	Mongolsko	350	2,3	Bělorusko	60	1,6	Mongolsko	109	2,7	Mongolsko	53	4,0
Bulharsko	134	2,1	Bulharsko	335	2,2	Kazachstán	60	1,6	Kazachstán	105	2,6	Moldavsko	29	2,2
Moldavsko	120	1,9	Moldavsko	305	2,0	Německo	54	1,5	Moldavsko	102	2,5	Bulharsko	27	2,0
Polsko	115	1,8	Čína	276	1,8	Čína	42	1,1	Bělorusko	60	1,5	Polsko	27	2,0
Čína	111	1,8	Polsko	274	1,8	Polsko	41	1,1	Bulharsko	53	1,3	Arménie	16	1,2
Rumunsko	107	1,7	Rumunsko	217	1,4	Moldavsko	38	1,0	Arménie	48	1,2	Kazachstán	16	1,2

GYM = střední školy typu gymnázia (všeobecné vzdělávání s maturitou). Není rozlišeno klasické a víceleté studium.

MAT = střední školy, kde je studijní obor ukončen maturitou.

NEMAT = střední školy, kde studijní obor maturitou ukončen není

Definice intolerance a diskriminace

Intolerancí v rámci tohoto průzkumu rozumíme nesnášenlivost, nedostatek úcty k jiným způsobům chování a jednání, nedostatek respektu k jinému přesvědčení či víře či obecně k příslušníkům jiných národů a ras.

Pod pojmem **diskriminace** máme na mysli rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké obecné skupině bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince. Podle konkrétního kritéria diskriminace se hovoří o diskriminaci na základě rasy, náboženského přesvědčení, politického přesvědčení, pohlaví, věku apod. Diskriminovaným lidem jsou upírána nějaká práva oproti ostatním.

Projevy intolerance a diskriminace k cizincům

Projevy intolerance a diskriminace vůči cizincům mohou nabývat různé intenzity, mohou mít mnoho různých podob a mohou se jich účastnit různí aktéři.

Co se týče intenzity a podoby **intolerance**, zaznamenali jsme vždy pouze z výpovědí respondentů (žáků, studentů a vyučujících), nikdy jsme nebyli přímými svědky:

- „legraci“, posmívání, narážky
- slovní agresí,
- fyzickou agresí
- exkluzi, vylučování z aktivit či skupin

Aktéři, o které jsme se v průběhu průzkumu zajímali:

- spolužáci (z vlastní třídy, z ostatních tříd)
- vyučující
- vedení školy
- rodiče dětí majority i cizinců

Až na některé výjimky většina vyučujících a členů vedení považuje své školy za **bezproblémové z hlediska možné diskriminace k cizincům**. Vycházejí z představy, že škola, kde pracují, se vyznačuje tolerantní atmosférou ke všem potenciálním odlišnostem (viz kapitola Názory na projevy intolerance a diskriminace k cizincům).

Přesto jsme však v mnoha z nich zaznamenali výpovědi o minimálně první jmenované úrovni intolerance, tzn. různé **legrácky, vtipy, narážky na účet žáků-cizinců**.

Jedná se především o interakce mezi spolužáky, ze stejné třídy nebo jiné. Není však výjimkou, že na škole je i nějaká osoba z učitelského sboru, která se chová podobně.

V této úrovni žáci, kterých se „legrácky“ týkají, „vědí“, že se jedná o humor, že urážky nejsou myšleny vážně, přesto jsou ve své podstatě dětem-cizincům nepříjemné, unavují je, znejistují a může se stát, že dojde až k zásadnímu emočnímu zranění („*normálně si toho nevšímám, ale jednou jsem musela jít na záchod se vybrečet*“). Záleží samozřejmě na míře i na tom, kdo si legraci z cizinců dělá.

Cizinci i Češi uvádějí, že je zřejmé, že tyto interakce mají sloužit k pobavení, hranice mezi legrací a urážkou je však subjektivní a bývá často překročena. Dětsí respondenti popisují tvůrce těchto vtipků většinou jako nezaujaté – dělají si legraci téměř ze všech, důvodem může být nadváha, neobvyklý tvar uší či cokoli jiného, nejedná se o útoky směřované pouze na cizince.

Základní školy

Všechny zmíněné projevy, kromě narážek a vtipů vyučujících, jsme zaznamenali zejména na **základních školách**, a to především ve třídách konce prvního stupně a druhého stupně. Ke konci druhého stupně intenzita především narážek a vtipů soustředěných na odlišný vzhled klesá, závažné případy intolerance se však stávají nebezpečnějšími.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Toto pozorování můžeme podložit i poznatky vývojové psychologie – období okolo 10 let věku dítěte je charakteristické silnou potřebou začlenit se do skupiny vrstevníků. Upřednostňováni jsou takoví vrstevníci, kteří se dítěti podobají nebo se alespoň výrazně neliší. V nadcházejícím období pubescence se projevuje výrazný sklon ke konformitě členů sociální skupiny. V tomto období tedy, jinými slovy, dochází k nejjasnějšímu rozlišování rozdílů mezi dětmi a v souvislosti s tím rozdíly nejsou příliš vítány, jsou spíše nežádoucí (oproti následnému období adolescence, kdy je individualita a odlišnost více přijímána).

Děti-cizinci nejčastěji popisují, že se spolužáky z vlastní třídy mají vztahy poměrně dobré, většina z nich zde má své kamarády a téma odlišnosti se ve vlastním kolektivu po určité době vyčerpá i z pohledu „vtipálků“. Problematičtější a pro děti cizince více frustrující jsou vztahy s žáky z jiných tříd, pohyb po školních chodbách či vystoupení na celoškolských akcích.

Na základních školách jsme zaznamenali, že se objevují výhrady rodičů dětí z majority k přítomnosti cizinců ve třídě jejich potomka. Hlavním argumentem je nedostatek času učitele na ostatní děti, neboť cizinci bez znalosti českého jazyka vyžadují více pozornosti a individuálního přístupu. Stížnosti se však objevují jen v případě většího počtu cizinců ve třídě, cca od počtu 4, a většinou ne zcela otevřeně na půdě školy. Děti cizinců i jejich rodiče tedy mohou cítit určitou nevraživost ze strany rodičů z majority.

Střední školy

Na gymnáziích a ostatních středních školách byly projevy diskriminace a intolerance zmíněny spíše výjimečně, studenti zde spíše vzpomínali na ústrky ze základní školy („*Tam jsem šel po chodbě a volali na mě táman, tady se po mně nikdo nedívá.*“). Nikdo si zde většinou nevšímá odlišností ve vzhledu a barvě pleti. Ani jedna zúčastněná strana (majorita x minority) nemá pocit, že by se národnosti „braly do úst“, že by někdo dělal vtipy. Naopak odlišný vzhled se zde může stát výhodou – dívky s exotickými rysy jsou v tomto životním období považovány za krásné a žádoucí.

Absence intolerance vůči cizincům na středních školách je zřejmě dána více faktory:

- 1) Jedná se o výběrové školy, tzn., že studenti cizinci, kteří se sem dostanou, jsou velmi motivovaní uspět, snaží se dosáhnout dobrých výsledků. Důvodem je často touha po přijetí na českou vysokou školu, ale zejména tlak rodičů na úspěch dítěte.
- 2) Na těchto školách je celkově vyšší poměr dětí ze sociálně dobře zabezpečených a intelektuálně vyspělých rodin. Čeští spolužáci si sem tedy z domova přinášejí více tolerance k odlišnostem.
- 3) Po ukončení povinné školní docházky je nejvyšším možným kázeňským trestem vyloučení ze školy. Respektující chování ke spolužákům je většinou zavedeno ve školním řádu a jeho dodržování je zde možné lépe vynucovat pomocí hrozících trestů. Tato situace je charakteristická především pro nematuritní obory.
- 4) V adolescentním věku je individuální odlišnost lépe přijímána jak okolím, tak studenty cizinci samými.

“Jsme tu všichni inteligentní, víme, jak se chovat, a nemáme s tím problémy. Na rozdíl od ZŠ tu máme chytré a cílevědomé studenty.” (vyučující na gymnáziu)

Mateřské školy

Ani v mateřských školách jsme nezaznamenali větší problémy s diskriminací dětí-cizinců a intolerancí vůči nim. Děti jsou v tomto věku obecně velmi tolerantní k odlišnostem ostatních dětí, což je také dáno jejich psychologickým nastavením v tomto období (dítě v předškolním věku je spíše egocentrické, nesoustředí se tolik na ostatní, jiné děti jsou důležité především jako „partáči“ pro hru).

Odlišnost vzhledu je registrována (jiný tvar očí, odlišný odstín pleti), ale není nijak hodnocena. Smích může vzbuzovat neúplná znalost českého jazyka (spolužáci si všímají, že například děti vietnamské národnosti mívají problém s rozlišováním rodů a např. o paní učitelce či dívky samy o sobě hovoří v mužském rodě). Nedokonalosti v jazyce stejně jako špatná výslovnost jsou však poměrně časté i u dětí s češtinou jako rodným jazykem, děti-cizinci se tak příliš neliší.

Z rozhovorů s dětmi a rodiči i z pozorování ve školkách je zřejmé, že děti vytvářejí kamarádské vztahy a herní skupiny napříč národnostmi a bez ohledu na vzhledové i jiné odlišnosti.

Dotazované děti samy odlišují především děti hodné a děti zlobivé, děti, se kterými se kamarádí, a ty, které jim ubližují. Děti-cizinci patří podle jejich slov do všech jmenovaných skupin. „Zlobivé“, poněkud problémové děti-cizinci byly podle našich pozorování a podle výpovědí vyučujících často v sociálně obtížné situaci, případně u nich byla zřejmá určitá psychická či zdravotní postižení.

Vyučující deklarují zcela rovnocenný přístup k dětem-cizincům i ne-cizincům. Děti, které neumí česky, je však zaměstnávají více, podobným způsobem jako děti se zdravotními postiženími. V prvních měsících je často velmi obtížné se s dítětem s jiným mateřským jazykem domluvit na základních jevech běžného života ve školce, učitelky proto musí věnovat více času ukazování předmětů a jevů a jejich nazývání českými jmény. Děti bez znalosti českého jazyka také často trpí přechodem do prostředí mateřské školky více než místní děti, bývají proto zpočátku více uzavřené a nekomunikativní.

Několikrát jsme zaznamenali **problematický přístup rodičů českých dětí**, kteří mimo školu hovoří o nespokojenosti s tím, že ve školce jsou také děti cizinců. Argument proti jejich přítomnosti spočívá především v tom, že „zabírají místo místním dětem, které se do školky nedostanou“. Dalším příkladem problematického vztahu českých rodičů k přítomnosti dětí-cizinců ve školách je neúčast na akci v mateřské školce, kde měly být přibližovány kultury rodičů cizinců spolu s ochutnávkou tradičních jídel. Školka poté již nikdy podobnou akci nepořádala, neboť si pamatovali nepříjemný pocit rodičů-cizinců, kteří se na ni s nadšením připravovali.

V rámci našeho vzorku jsme úmyslně vybrali školy, kde převládá jedna či dvě národnosti dětí-cizinců, i školy, kde se spolu vzdělává široká škála národností. Vyučující vždy hodnotili různé národnostní skupiny odlišně, stejně tak moderátoři pozorovali určité rozdíly ve vystupování žáků/studentů různých národností. Následující řádky jsou samozřejmě zjednodušující a značně zobecňující, snažíme se však přiblížit především vnímání vyučujících a žáků/studentů majority cizinců.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Vietnamci

Ve všech navštívených školách (mateřských, základních i středních) byli považováni za velmi snaživé, inteligentní a šikovné, často patří k premiantům či vítězům různých soutěží. Vyučující hovoří o silném tlaku rodičů na vynikající výsledky dětí, hodnota dobrého vzdělání je u nich kladena vysoko. Toto pravidlo však platí především pro děti z první generace přichozích, v dalších generacích již snaha vyniknout a dostat požadavkům rodičů slábne. Vietnamci jsou tedy podle vyučujících „bez potíží“ díky vysoké snaze se integrovat. Projevuje se to mj. tím, že si dávají česká křestní jména a oficiálně si je na úřadě nechají změnit, nebo si přechýlí příjmení (Nguyenová apod.).

V lokalitách, kde je vysoké procento vietnamských obyvatel, je zvykem, že dítě z vietnamské rodiny má svoji českou „tetu“ či „babičku“, která jej má na starosti často celý den až do pozdního večera, případně jej vyzvedává ze školy/školky a hlídá ho odpoledne.

Vietnamci vedou podle svých slov dvojí život: ve škole se chovají jako Češi, doma jako Vietnamci. Vnímají, že životní styl mají jiní než Češi, jiné vztahy v rodinách, k autoritám (nelíbí se jim, jak se české děti chovají k rodičům, starším sourozencům apod.).

Přesto se však především na základní škole setkávají s mnohými mírnějšími formami intolerance, především ze strany spolužáků (posměšky, narážky – viz výše). Někdy mohou být šikanováni právě pro svoji snahu o výborné výsledky. K pověsti bezproblémovosti přispívá nepochybně i způsob, jak se s těmito nepřijemnostmi vyrovnávají.

Rusové

Často se jedná opět o žáky/studenty s velkou motivací uspět, především pokud se jedná o děti, které jsou zde kratší dobu. Motivace souvisí s přáním studovat v ČR na střední škole (např. konzervatoř) nebo vysoké škole. K tomu je potřeba zvládnout český jazyk i znalost reálií ČR, aby tyto děti uspěly u přijímacího řízení. Ve výběrových základních a středních školách je tedy vyučující chváli za jejich snaživost. Obvyklý je nástup dítěte do vyšší třídy bez jakékoli znalosti češtiny a ukončení školy s výbornými výsledky.

Ve školách, kde je Rusů větší množství, se však spíše skrytě objevují určité protiruské nálady. Vyučující i někteří žáci/studenti naznačují, že je jich v daných oblastech hodně a chovají se rozpínavě, nejeví potřebu se začlenit mezi Čechy, popisují je jako agresivní, „hlučné“, nejdůraznější v sebeprosazení. Několik vyučujících ze základních, středních i mateřských škol také hovořilo o poněkud znepokojujícím stylu jednání rodičů dětí z Ruska. Učitelé je vnímají jako panovačné, příliš sebevědomé, asertivní. „*Jeden tatínek přede mne hodil na stůl bankovky, abych jeho synovi koupila něco pořádného k svačině, třeba párky. Tak jsem mu musela s klidem říct, že bohužel párky se u nás k svačině nejedí a že to nepůjde.*“ (ředitelka mateřské školky).

Děti majority, vyučující i zástupci vedení také někdy vnímají, že Rusové a děti z dalších postsovětských republik společně v jedné třídě jsou potenciálním zdrojem konfliktů uvnitř skupiny dětí-cizinců (Rusové vs. Ukrajinci, Rusové vs. Čečenci apod.)

Ve větších počtech ve třídě mají tendenci vylučovat se z kolektivu a mluvit spolu jen v ruštině. Nelíbí se to vyučujícím ani spolužákům, vadí jim, že v tu chvíli nevědí, jestli je nepomlouvají. Cizinci přiznávají, že toho občas zneužívají, např. když si chtějí poradit při testu nebo když chtějí říct něco, čemu ostatní opravdu nemají rozumět.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Obecně však majoritní spolužáci s Rusy ve třídě vycházejí poměrně dobře, váží si jich, až k nim možná i trochu vzhlížejí (jediným z důvodů úcty bývá jejich nadstandardní finanční zabezpečení). Termín „Rusák“, který se pro označení spolužáků vžil, jim často nepřipadá ani hanlivý.

Ukrajinci

Děti rodičů z Ukrajiny jsou popisovány značně různě, obecně jsou však považovány za Čechům nejbližší národ kromě Slováků, nemívají tudíž významnější obtíže s jazykem. Mezi ukrajinskými žáky jsou zřejmé výrazné sociální rozdíly – na školách se vyskytují děti uklízeček či pomocných dělníků stejně jako děti „majitelů těchto dělníků“ (vyjádření jedné z ředitelky téměř otrockému postavení zaměstnanců na nejnižších pozicích). Rodiče Ukrajinci z majetných vrstev se chováním podobají asertivním rodičům-Rusům. Děti z nižších sociálních vrstev pak mohou být problematické z pohledu podpory vzdělání v jejich domovech (velmi zaměstnaní rodiče nebo vyčerpané matky samoživitelky nemají čas na práci s dětmi do školy).

Děti Ukrajinců těžko nesou, když si je majorita plete s Rusy,

Mongolové

Počet dětí této národnosti na českých školách narůstá. Podle informací zjištěných v rámci našeho průzkumu se ve větším počtu vyskytují především v průmyslových oblastech. Jejich rodiče pracují obvykle v továrnách (příkladem je továrna zpracovávající kůže), žáci/studenti, kteří přišli nedávno, se také často připravují na práci v dělnických profesích. Podle slov vyučujících se jedná o žádanou pracovní sílu, školní docházka pak v některých případech znamená jen jakousi přestupní stanici do továrny.

Tato část mongolských žáků/studentů bývá velmi málo motivována k výuce českého jazyka i ostatních předmětů, objevuje se u nich problém s absentérstvím.

V několika školách, kde jsme měli možnost hovořit s dětmi z Mongolska a jejich vyučujícími, jsme pozorovali zajímavý rozdíl mezi dívkami a chlapci. Zatímco dívky inklinují spíše k integraci mezi ostatní spolužáky, rychlému učení se českému jazyku a snaze uspět, chlapci jsou výrazně častěji popisováni jako méně přizpůsobiví, nemotivovaní k výuce a školním úspěchům a jako náchylní k exkluzi z kolektivu. *„Já si ho úplně představuju v té stepi, na nějakém koni, svobodného, bez nějakých nudných povinností jako tady ve škole. Pro něj jsou to samé zbytečnosti tady.“*

Kombinace různých národností ve třídě někdy působí problémy. Jsou popisovány ne zcela dobré vztahy a spory ve třídách, kde se spolu učí Vietnamci či Mongolové s Čiňany, stejně tak se objevují konflikty ve třídách s Rusy a Ukrajinci či Čečenci a jinými národnostmi bývalých sovětských republik.

Náboženské vyznání

Netolerování odlišného náboženského vyznání nebylo ve zkoumaných školách zaznamenáno.

Jedná se však o téma, o kterém se ve školách příliš nehovoří. Výjimkou byla škola polské národní menšiny, kde o sobě většina dětí ze třídy ví, zda jsou katolíci, protestanti či ateisté.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Tato fakta jsou předmětem vzájemného vtipkování především krátkou dobu poté, co jsou zveřejněna, poté však se stanou samozřejmostí, o které není třeba hovořit.

„Třeba si ze sebe dělají legraci, jak můžou věřit, tomu, čemu věří, ale časem je to přestane bavit.“ (žákyně ZŠ)

Jediným náboženstvím, které vzbuzuje emoce a rozpory, je **islám**, představa o něm je však velmi široká a zároveň nejasná.

Vyučující a vedení škol se však značně obávají potenciálních obtíží s případnými studenty muslimy, především momentu, kdy budou muset řešit **problematiku zahalování dívek**. Řešení této situace je pro zástupce vedení obtížné, neexistují jednotná pravidla a muslimský svět obecně vzbuzuje nejen ve vyučujících a vedení, ale i v žácích strach. Většinový názor zástupců vedení byl, že pokud dívka pokrývá hlavu nezahaluje tvář, nezakázali by její nošení. V případě zakrytí obličeje se však odvolávají na školní řád a jiná pravidla – se zahaleným obličejem se do školy nesmí z bezpečnostních důvodů, tzn. z důvodů nutnosti možné identifikace.

Poměrně velká část respondentů se však domnívá, že cizinci by v ČR měli respektovat pravidla a zvyky této země. *„Pokud jsem v nějaké zemi, tak bych se měl přizpůsobit jejím pravidlům – v muslimské zemi po mně taky budou chtít, abych se zahalila, takže oni by to zde naopak měli sundat.“ (ředitelka SŠ)* *„Lidé z jiných zemí by se měli mírnit ve svých kulturních projevech, které jsou obvyklé u nich doma“ (vyučující SŠ).*

Ve školách je obecně málo žáků, kteří by se otevřeně hlásili k islámu, avšak příkladem nejistoty, jak s tímto fenoménem zacházet, je žákyně z muslimské země, která chodí zahalená a od září se ještě ani jednou aktivně nezúčastnila hodiny tělocviku. Učitelka neví, co má dělat například s klasifikací předmětu, vedení se k tomu zatím nebylo schopno vyjádřit

Zde nacházíme jednu z mála oblastí, kde by vedení škol uvítala rozhodnutí MŠMT a vzorové příklady, jak jednat. Důvodem je také to, že zatímco dříve na českých školách také studovaly dívky z muslimského světa, které se integrovaly (= nesnažily se odlišit, tzn. nenosily šátky), v posledních dvou letech zaznamenávají někteří ředitelé změnu. Zatím dívky nosí hidžáb (pouze přes vlasy), ale pokud by chtěly nosit burku (i přes obličej), vnímají to jako velký problém.

Jak již bylo řečeno, přestože nebo právě proto, že ve školách nemají výrazné zkušenosti s žáky hlásícími se k islámu, tato skupina vyvolává největší obavy. Děti z majority mají představy jako z filmů: *„Muslimů se bojí každý, to jsou ty černé vdovy, co se odpálí v metru.“* *„Přijde Arab, píchne to do vás a odejde.“* *„Odpálí na sobě bombu“.* Předsudky vůči příslušníkům tohoto náboženství nebo prostě blízkovýchodních národů obecně však nemají jen žáci, což potvrzuje i libanonský student, který má pocit, že Češi kladou rovnítko mezi pojmy Arab, muslim a terorista. Hovoří o hrozbě Talibanu a Al-Kaidy, ale vůbec neví, kde leží například právě Libanon. Ve výuce prý žák řekl, že „muslimové jsou teroristi“ a vyučující na to nijak nereagovala, zatímco když padlo, že „cikáni kradou“, tak se ohradila, že to není pravda, že to je rasismus.

„Osobně jsem se při práci s dětmi cizinců nesešla s žádnými problémy... v žádném případě nevnímám tuto oblast jako bezproblémovou. Domnívám se, že při příchodu dětí z arabských zemí mohou nastat vyhrcované situace“ (učitelka ZŠ)

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Počet žáků-cizinců ve třídě

Pokud jsou ve třídě 1-2 cizinci, kteří neumí dobře česky, není to učiteli většinou vnímáno jako závažný problém. Pokud se počet cizinců bez znalosti jazyka zvýší cca na 4 a více, stává se práce pro vyučujícího velmi náročnou. Všichni tito žáci potřebují individuální péči, stejně jako žáci s poruchami učení či s autistickými poruchami, jichž stále přibývá.

V těchto případech začíná být potřeba nějaký funkční systém, který zjednoduší výuku nejen cizinců, ale i žáků majority. V některých školách s vysokým počtem cizinců se vedení rozhodlo situaci samostatně řešit a vytvořilo si vyhovující systém, někde jsou vyučující stále v situaci vysokého vypětí, mají pocit, že jsou v tom sami, nevnímají podporu vedení (psychickou, metodickou,...), chybí jim někdo, kdo by se ve škole otázkou skloubení výuky cizinců a žáků majority kompetentně zabýval.

Větší počet žáků-cizinců se stejným mateřským jazykem způsobuje jejich dobrovolné vyčlenění, žáci se spolu baví svým jazykem. Děti majority to vnímají negativně a zároveň to zpomaluje výuku češtiny, ke které velmi přispívá kontakt s česky hovořícími dětmi

Diskriminace

Jak bylo popsáno výše, na školách jsme zaznamenali řadu projevů intolerance vůči cizincům. Nikde jsme však nepostřehli diskriminaci cizinců ve formě znemožňování přístupu ke vzdělání či menší nabídky možností vzdělávání, kromě zpráv či dohadů o odmítání některých škol přijímat děti-cizince do svých tříd.

Cizinci versus Romové

Dalším zjištěním spíše na okraj této kapitoly je, že vedení škol a částečně i vyučující vnímají přítomnost cizinců na školách jako víceméně bezproblémovou věc, kterou není třeba nijak zásadně řešit. Také předsudky vůči různým národnostním skupinám se objevují spíše na verbální úrovni, avšak v reálném soužití nejsou tolik rozpoznatelné. Za oblast, která dělá větší problémy, vyučující považují vyučování romských dětí, které popisují jako nepřizpůsobivé a nemotivované.

Názory na projevy intolerance a diskriminace k cizincům

Jak již bylo řečeno, vyučující a vedení škol se většinou domnívají, že **atmosféra na jejich školách je tolerantní k odlišnostem** včetně různých mateřských jazyků a národností žáků a studentů, že se tam žádné závažnější problémy, které by se týkaly žáků-cizinců, neodehrávají.

To se projevilo i v odpovědi na otázku: „**Myslíte si, že prostředí v této škole je celkově tolerantní k tomu, že jsou některé děti jiné než ostatní? Umístěte prosím vaši školu na škále od 1 do 10, kde 1 je zcela netolerantní přístup a 10 zcela tolerantní.**“

Drtivá většina vyučujících uvedla hodnocení 10 nebo 9, celkový průměr je 9,16. (n=141). Pouze vyučující ze dvou škol - ZŠ v sociálně slabé oblasti a škola s nematuritními obory – hodnotili svoji školu hůře, tzn. i hodnocení 4 nebo 5 (průměry za školy jsou 7,3 a 7,8). V obou školách mezi žáky-cizinci převažují Mongolové a poznámky vyučujících poukazují k tomu, že intolerance přichází především ze strany spolužáků.

Všichni dotazovaní vyučující a zástupci vedení berou za své, že **dětem-cizincům se má dostávat stejných možností vzdělání a že by si pokud možno nikdo neměl všimnout toho, že cizinci jsou nějak odlišní.**

Dá se říci, že jejich přístup někdy hraničí s pozitivní diskriminací, především na základních školách, kde bývá pomoc žákům-cizincům nejdůležitější. Vyučující mají dojem, že cizincům je třeba se věnovat daleko intenzivněji než Čechům bez výrazných omezení, stejně jako dětem se zdravotním postižením, poruchami učení nebo třeba logopedickými vadami.

Postoj pedagogických pracovníků k projevům intolerance mezi žáky je různý. Pokud se jedná o malé děti, např. z první třídy základní školy, tzn., že si narážky a urážky pravděpodobně „přinesli“ z jiného prostředí, řeší vše vyučující trpělivou domluvou. Doporučují o těchto tématech otevřeně komunikovat, upozorňovat na bolestivost z hlediska žáků-cizinců a vyzdvihovat výhody spolupráce a přátelského chování. Vyučující mají dojem, že tento přístup má u malých dětí úspěch – po určité době posměšky do velké míry přestanou.

Někteří vyučující považují posměšky a urážky za běžné škádlení, mají tendenci je neregistrovat, nevnímají je jako důležité. Jiní trvají na dodržování pravidel za všech okolností.

V jednotlivých případech žáků z druhého stupně, kteří svými útoky cíleně ubližují, si však vyučující většinou nevedí rady. Za nebezpečný považujeme přístup, který jsme zjistili na škole s nejméně závažnými problémy ohledně intolerance vůči žákům-cizincům. Vyučující, která přichází nejvíce do kontaktu s žáky cizinci, jimž viditelně obětavě pomáhá s výukou českého jazyka i dalšími obtížemi, radí cizincům, ať si projevů intolerance od spolužáků **nevšímají, ignorují je, nepouštějí se do diskusí s agresory.** „*Je lepší do toho neštourat.*“ Podobný postup s problematickými žáky volí i sama – ignoruje nadávky vůči sobě v hodinách, jinak by podle svých slov v hodině nic nestihla (celou dobu by se s dotyčným musela dohadovat).

Žáci/studenti-cizinci na případnou intoleranci reagují různě. Nejběžnější reakcí, především u Vietnamců a Mongolů, je si vtipů, narážek a urážek nevšímát. Jedna z mongolských dívek, která působila značně vyrovnaně, měla dobré školní výsledky a uváděla, že má ve škole kamarády, to komentovala slovy: „*Já si vždycky řeknu, že on je nevychovaný.*“ V případě spíše

nevinných žertíků a především ve spojení s negativní reakcí okolí na „vtipálka“, je tato strategie poměrně účinná – narážka je řečena za účelem nějaké zábavné reakce, pokud se nedostavuje, dotyčného „to přestane bavit“.

Zaznamenali jsme ovšem i příklady jiného typu – odpověď účinným fyzickým útokem (příklad premiantky třídy mongolského původu), snahu odbýt spolužáka jiným vtipem nebo narážkou.

Žáci z majority, kteří se účastnili diskusí, deklarovali vůli k toleranci, uváděli přátelské vztahy s žáky-cizinci. Ti, kteří se účastní útoků na žáky-cizince či si z nich dělají legraci, na diskusích pravděpodobně nebyli. Z vystupování dětí majority je zřejmé, že vědí, že správné je chovat se ke svým spolužákům z ciziny tolerantně.

Klima školy a preventivní opatření

Klima na školách jsme zkoumali spíše intuitivně při pozorování interakcí ve školách, „mezi řádky“ se objevovalo ve všech rozhovorech s žáky/studenty a zároveň jsme se na něj explicitně vyptávali především **vyučujících a vedení škol**.

Vnímání pojmu tolerance

Žáci i studenti pojmu podle svých slov rozumí, často ho spojují se slovy respektovat, respekt, která mají pozitivní konotaci, směřuje podle nich až k obdivu k něčemu odlišnému.

Někteří vnímají pojem tolerance poněkud negativně v tom smyslu, že být tolerantní znamená nechat si všechno líbit, „*nechat si skákat po hlavě*“.

Žáci z minorit se někdy kloní spíše k významu tolerovat = ignorovat, nevšímat si.

Příklady tolerantního chování vůči cizincům

Podle vyučujících a zástupců vedení je příkladem tolerance k odlišnostem soužití dětí s různými zdravotními poruchami ve škole s ostatními dětmi, pomoc dětem s různými problémy při dosahování dobrých výsledků ve výuce apod.

Příklady tolerantního chování často popisují pomoc někomu, kdo ji potřebuje, bez ohledu na odlišnost. (Spolužačka pomohla dívce-cizince naučit se abecedu, vysvětlila jí nějaká pravidla, která nechápala apod. Ona ji na oplátku učila matematiku.)

Jako důrazný příklad tolerance vůči cizincům je ukazován souhlas s nošením šátku ve škole u muslimské dívky.

Další příklady tolerantního chování ze strany žáků i vyučujících:

- Společné výlety
- Vzájemné návštěvy žáků různých národností doma
- Individuální přístup k žákům-cizincům, například individuální úkoly z českého jazyka
- Individuální přístup k žákům s mentálním i fyzickým postižením

Pravidla, postupy zacházení s cizinci na školách

- Nepoukazovat na odlišnost cizinců.
- Brát je jako ostatní žáky; to se týká i pozitivní diskriminace, která je jim nepříjemná (např. jedna učitelka je vůči cizincům „přesladká“).
- Vždy se zkoušet dorozumět - i jinak než česky (anglicky, rusky, „rukama nohama“) a nerezignovat na případné neúspěchy.
- Vstřícnost, nápomocnost, tolerance ke všem stejnou měrou.

Uvedená pravidla jsou vyučujícími a vedením škol považována za nejužitečnější a většinou se na nich shodnou.

Prevence intolerance a diskriminace

Prvním **projevem nediskriminačního přístupu je přijetí dítěte cizince do školy**, což podle výpovědí ředitelů není samozřejmostí. Do našeho průzkumu se nedostaly školy, které nevyučují žádné cizince nebo jich je v nich minimum. Respondenti z řad vedení škol si někdy kladou otázku, jak je možné, že u nich je například 10 % či více žáků s odlišným mateřským jazykem a v jiné škole, která je v té samé lokalitě, nejsou cizinci žádní. Podle výpovědí vyučujících i rodičů cizinců se školy především v oblastech, kde je větší zastoupení cizinců, dělí na **vstřícné a nevstřícné k výuce dětí s odlišným rodným jazykem**. Podle neoficiálních informací se nejedná jen o to, že do vybraných škol přicházejí cizinci na doporučení členů jejich komunity s tím, že se zde jejich dítě má dobře, ale je pravděpodobné, že **některé školy se přijímání dětí-cizinců záměrně vyhýbají**.

Příkladem toho, že přijetí dítěte s odlišným mateřským jazykem není vždy automatické, je upřímný úlek ředitelky střední školy, kde mají jen malé procento cizinců a všechny s dobrou znalostí českého jazyka, při představě, že by se k nim hlásil žák, který česky neumí. Nevěděla, jak by v tomto případě postupovali, váhala, zda by takového studenta vůbec přijali, protože „v pravidlech“ mají to, že výuka probíhá v češtině. Neuměla si představit, jak by prakticky jeho výuka probíhala. Napadlo ji pouze, že by jej mohli umístit do francouzské sekce, kde probíhá výuka základních předmětů ve francouzštině.

Zařazení žáka/studenta do ročníku

Jedním z prostředků, který podle vyučujících a vedení škol pomáhá rovnoprávnému přístupu ke vzdělání, a který zároveň není doporučován příručkou o začleňování žáků-cizinců od organizace META, je **zařazování žáků/studentů bez znalosti českého jazyka do nižších ročníků** oproti reálnému věku a ročníku ukončení školní docházky v původní zemi. Tento postup vychází ze školského zákona, kdy škola má při zařazení do ročníku přihlédnout k tomu, jaká je znalost českého jazyka. Školy při zařazení do nižšího ročníku uvažují tak, že pro dítě s odlišným mateřským jazykem je snazší zvládnout v češtině výuku, která pro něj bude spíše opakováním, než se najednou učít nově český jazyk a k tomu ještě vše neznámé v ostatních předmětech. Ve mnoha případech se jim tento přístup osvědčil, někdy však mají s jeho uplatňováním problémy – žák do nižší třídy sociálně nezapadne (příklad mongolského chlapce, který je starší než ostatní spolužáci, značně urostlý se sklonem k fyzickému kontaktu s ostatními, spolužáci se jej bojí), případně s postupem nesouhlasí rodiče.

Zařazení do ročníku odpovídajícího věku dítěte je možné a funkční především ve školách, kde mají **dobře fungující systém výuky českého jazyka pro cizince**, který umožní efektivně se doučit český jazyk v průběhu školního roku. Stejně tak je zde podmínkou využití slovní klasifikace nebo neklasifikování.

Klasifikace žáků-cizinců

Většina zkoumaných škol využívá u žáků s odlišným mateřským jazykem, kteří přijdou do školy bez znalosti češtiny, možnosti klasifikace, které se nabízejí ve školském zákoně, tzn.:

- neklasifikování z českého jazyka, případně i ostatních předmětů v prvním pololetí, v některých případech až 3 po sobě jdoucích pololetích
- slovní hodnocení na konci prvního roku
- slovní hodnocení či neudělování známek i v průběhu roku

Slovní hodnocení nebo deklasifikaci spolužáci z majority přijímají poměrně dobře – vědí, že se jedná o dočasné opatření a rozumí důvodům pro přijetí tohoto opatření.

Špatně je naopak majoritou přijímáno, pokud učitel hodnotí žáky-cizince mírněji, ovšem stejnými prostředky jako většinové žáky, tzn., že cizinec dostane za stejný počet chyb lepší známku než majoritní žák. Tento způsob hodnocení a pozitivní diskriminace jde proti integračním snahám.

Poměrně často se stává, že cizinci dělají opravné zkoušky na konci roku, v některých případech i třídu opakují, což podle slov vyučujících přispěje k dokonalému zvládnutí českého jazyka a v dalších rocích pak žák prospívá dobře.

Koordinátor

Funkce koordinátora aktivit vyrovnávajících potřeby žáků-cizinců byla zmíněna především na středních školách z našeho vzorku, v základních a mateřských školách **vše zajišťuje především ředitel či zástupce ředitele** (často má ve škole funkci výchovného poradce), v jednom případě školní psycholog. V jenom z navštívených gymnázií se problematice cizinců nově věnuje přímo vyčleněná poradkyně „pro práci s cizinci a pro studenty, kteří chtějí studovat v zahraničí“. Zatím však teprve získává zkušenosti a průpravu, aby byla maximálně kompetentní a mohla předávat zkušenosti dál učitelům.

Koordinace aktivit ohledně žáků-cizinců v rukou ředitele nebo jeho zástupce má nepochybně výhodu v tom, že se primárně jedná o osoby s autoritou, které mohou skutečně něco řídit a koordinovat, na druhou stranu mají poměrně hodně povinností i v jiných oblastech řízení a ne vždy se tedy tomuto tématu mohou věnovat plně.

Pro zřízení funkce koordinátora těchto aktivit se školy rozhodnou až v případě, že:

- mají větší procento žáků/studentů-cizinců
- vedení dojde k názoru, že začleňování cizinců je problematikou, která si zaslouží zájem a odborný přístup. Ve většině škol se stále snaží vše zvládnout „na koleně“ s pomocí znalostí a vědomostí, která nasbírali s léty praxe

Místo oficiální funkce koordinátora pro tyto aktivity může sloužit např. funkce výchovného poradce. Důležité je mít na škole osobu, za kterou mohou děti přijít s problémy, které se týkají výuky či soužití s ostatními. Příjemné vybavená kancelář psychologů v jedné ze základních škol s rozšířenou výukou jazyků je k tomu ideálním místem.

Individuální vzdělávací plán

Tento podpůrný nástroj v různých podobách jsme zaznamenali jen v malém počtu škol, především v těch s vyšším počtem cizinců. Na jeho vytvoření vyučující spolupracují s Pedagogicko-psychologickými poradnami. V mnoha ostatních však fungují alespoň náznaky podobného přístupu, tzn., že žáci-cizinci mají své individuální cíle alespoň ve výuce českého jazyka.

Problémem samozřejmě je nejasné zařazení nebo nezařazení žáků s odlišným mateřským jazykem do skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. V některých školách je tak vnímají, ve většině ne. I v případě, že běžní žáci-cizinci nespádají do této kategorie, je možné přistupovat k nim individuálně a alespoň v předmětech, které jsou pro ně nejobtížnější (český jazyk, vlastivěda, zeměpis, prvouka, dějepis), mohou tito žáci postupovat podle svých možností.

Funkce mentora/patrona

Oficiálnímu zřízení funkce podobného typu se školy vyhýbají, podle jejich slov se však v mnoha případech objeví sama. Jedná se často o spolužáka-cizince, který je ve škole už delší

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

dobu a zvládá lépe český jazyk, stejně tak často se však hned v prvních dnech dítě s odlišným mateřským jazykem skamarádí s českým spolužákem (častěji jsme tento jev zaznamenali u dívek).

V jedné ze škol jsme zaznamenali praxi, v níž je mentor žáku cizinci přiřazen v případě, že se nenajde nějaký primární kamarád spontánně.

V rámci diskusí žáci-cizinci potvrzovali, že kamarád, který pomůže v prvních nejtěžších dnech a měsících adaptace na nové prostředí, je zcela zásadním prvkem, který výrazně urychluje výuku českého jazyka a stabilizuje žákovu psychiku

Asistent pedagoga

Tato funkce je v rámci pomoci s prací s žáky-cizinci považována za ideální, přesto ji však pro tyto účely školy využívají minimálně. Jedním z důvodů je, že vedení škol se domnívá, že výuku s žáky-cizinci v kolektivu je možné zvládnout s jednou osobou vyučujícím na třídu. Běžnějším vysvětlením však je, že školy nevědí o možnostech financování funkce asistenta pedagoga i pro podporu žáků-cizinců nebo že je odrazuje administrativní náročnost žádostí o dotace a jejich následné vykazování.

Výuka českého jazyka

Základem rovného přístupu ke vzdělání je znalost vyučovacího jazyka. Výuce českého jazyka cizinců na školách je věnována samostatná analýza pro potřeby MŠMT, zde pouze uvádíme, že vytvoření funkčního systému, který umožní během prvního roku zvládnutí běžné komunikace v českém jazyce a v dalších letech zdokonalení znalosti jazyka, je základem integrace žáků.

Postoj třídního učitele

Klíčová je **role třídního učitele**: je v každodenním styku s žáky cizinci, utváří do velké míry atmosféru ve třídě, komunikuje nejvíce i s rodiči žáka cizince. Může působit na žáky svým příkladem, i co se týče tolerance k cizincům. Využívaným prvkem, především ve třídách na ZŠ, je **empatie**: „Představte si, že jste právě přijeli do Mongolska a začínáte tam chodit do školy. Všichni okolo vás mluví mongolsky a vůbec s nikým se nedomluvíte.“ Pokud je tato hra provedena ve správnou chvíli a vhodným způsobem, je velmi účinná – děti se stanou kooperujícími a pomáhajícími.

Projekty pro podporu integrace a dobrých vztahů ve třídě

Učitelé z hlediska nastavení dobrých vztahů ve třídě velmi pozitivně hodnotí seznamovací akce na začátku školní docházky (2-3 dny během prvního týdne v prvním ročníku) i pozdější stmelovací akce (platí pro střední školy). Příklad využití akce tohoto typu máme z jedné poměrně prestižní střední školy. V rámci seznamovacího pobytu zde mapují, jak je kdo schopný se začlenit. Na tato zjištění po několika měsících navazuje sociometrické šetření. Pokud se objeví zárodek problému, mohou do něj potom zasahovat ve spolupráci třídní učitel, ŠMP, výchovný poradce nebo psychologka. Další tmelení probíhá v rámci teambuildingu později v prvním ročníku.

Tyto akce vycházejí z povědomí, že schopnost cizinců prosadit se ve škole je založena na individuálních vlastnostech, osobnosti žáka-cizince. Někteří se „drží stranou“, těm je třeba více pomáhat se začleněním, někteří jsou však hodně proaktivní (příkladem je vietnamská studentka, která si sama zařídila studijní pobyt ve Finsku, Rus, který je „mluvčím“ třídy, všechny tyto osobnosti majoritní spolužáci respektují).

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Problémem však je, že ne všichni žáci-cizinci jsou ochotni se těchto akcí zúčastnit, především se to týká žáků z Vietnamu.

Na školách relativně běžně probíhají programy pro děti na téma tolerance a multikulturní výchovy v rámci přednášek o prevenci sociálně patologických jevů. Většinou přednášejí psychologové z neziskových organizací (Anima, Proxima apod.). Tyto programy uvádějí ve svých výpovědích ředitelé a vyučující, v myslích žáků a studentů však zřejmě dlouho nevydrží – až na výjimky si žáci/studenti nemohli vzpomenout na žádný program či přednášku ohledně prevence intolerance vůči cizincům.

Za velmi funkční z hlediska podpory multikulturality a tolerance považují zástupci vedení i vyučující **výměnné pobyty** (např. v rámci YFU a AFS), kdy studenti Češi zažívají v realitě adaptaci příchozího cizince, musí se naučit s ním nějak domluvit, starají se o něj. Může jim to pomoci i v případě, že v budoucnosti sami vycestují do zahraničí za studiem a ocitnou se v pozici cizince.

Další aktivity

- Evropský den jazyků, kde žáci mohou prezentovat různé země, zpívají jednu píseň v 10 jazycích apod.
- Kurdský večer – skupina 4 Kurdů představovala svoji kulturu, byla to jejich vlastní iniciativa, spojeno s ochutnávkou kurdských jídel
- „Světový týden“ v rámci projektu ERASMUS – probírají se odlišnosti jednotlivých kultur a národů, především v podobě zajímavostí.

Využívání kulturních odlišností ve výuce

Tento způsob obohacení výuky je přijímán rozporuplně.

V mateřských školách může jít o vysvětlení základních rozdílů mezi dětmi různých národností a ras (odlišný vzhled, odlišný jazyk, ukázka písničky v rodném jazyce apod.) a o vysvětlování kulturních rozdílů, které se přímo týkají života ve školce (např. odlišné stravovací zvyklosti, nejedení určitého masa apod.) Ve školách vyjdou vstříc náboženským požadavkům ohledně jídla, např. nedávají dítěti vepřové, ovšem dětem jsou ve všech případech podávány pokrmy české kuchyně. Učitelky popisují, jak ochotně si děti během docházky do školky zvykají na česká jídla. V této rovině jsou informace o kulturních odlišnostech přijímány, nad tuto úroveň však nelze ani nemá smysl jít – děti se o tuto tematiku do hloubky nezajímají.

Jediným, především na základních školách široce oblíbeným tématem, v rámci kterého jsou děti cizinců zapojovány do výuky, jsou **srovnání různých svátků** – zda se u jednotlivých národů slaví a případně jak. Tak se představují cizinci svým spolužákům, ale zároveň je i česká kultura záživným způsobem představována cizincům.

Poněkud méně, ale přesto poměrně obvykle, mohou žáci-cizinci prezentovat kulturu své původní vlasti ve výuce zeměpisu, případně dějepisu. Na středních školách je tato možnost využívána vcelku ochotně, děti ze základních škol se naopak často zdráhají.

Pochybují totiž, zda by podobná témata spolužáky zajímala, stydí se či se bojí, že by mohli vzbudit pobavení či přímo posměch. Učitelé zase váhají s využitím těchto metod proto, že by tím cizincům dávali najevo, že je „vyčleňují“, místo toho, aby je nechali zapadnout mezi Čechy a neupozorňovali na to, že jsou jiní.

Nechť dětí v tomto životním období k upozorňování na odlišný mateřský jazyk, barvu pleti či kulturní zvyky je opět možno vysvětlit pomocí vývojové psychologie. Děti-cizinci vyprávějí o tom, jak nesnášejí požadavky spolužáků, aby „řekly něco ve své řeči“ apod. Nehrnou se příliš ani do prezentace svých původních zemí v hodinách či recitace básní a zpěvu písní v mateřském jazyce. Mají obavy z odmítnutí, i drobný úsměšek může být velmi zraňující.

Na středních školách s maturitou je situace výrazně odlišná, studenti se za svůj původ přestávají stydět a poměrně ochotně se účastní různých aktivit:

- referáty při výuce zeměpisu, studenti diskutují, zajímá to cizince i Čechy
- odpovídají na otázky na běžné reálie v původní zemi (jak se řekne vietnamsky Dobrý den a Děkuji apod.)
- žáci překládali webové stránky školy do vietnamštiny.

Bariéry vzdělávání dětí-cizinců

Pro cizince, kteří se nenarodili v ČR a nechodili zde do mateřské školy, jsou začátky ve škole těžké – vůbec nechápou, co se po nich chce, co mají dělat. Jedná se minimálně o cca půl roku, než jsou schopni začít ve škole „fungovat“. Po několika měsících se začne zlepšovat pasivní znalost – porozumění, které je prvním krokem k účinnému vzdělávání. Poté je těžké se „rozmluvit“, pro některé je třeba překonat ostych.

Větší počet cizinců stejné národnosti ve třídě je samotnými dětmi-cizinci vnímán jako výhoda, protože když přijde někdo nový, tak není izolovaný a opuštěný. *„Cítíme se jako víc doma, příjemněji.“* Podle učitelek to ale výrazně brzdí výuku češtiny, Rusové navíc mezi sebou vždy mluví rusky, odmítají mluvit česky.

Co se týče rovných šancí na vzdělání, většinový názor studentů-cizinců studujících střední školy je, že jejich výchozí pozice je logicky horší, zcela zásadně však záleží na motivaci jednotlivce, zda chce mít dobré známky. Pokud má problém s češtinou, má podle nich chodit na doučování. Tento názor sdílí i velká část žáků na základních školách, především cílevědomých Rusů, Vietnamců i Ukrajinců.

Problémovými předměty pro žáky-cizince jsou:

- český jazyk (sloh, diktáty, slovosled, krátké/dlouhé slabiky);
- předměty, které obsahují české reálie – zeměpis, vlastivěda, prvouka, občanská výchova, dějepis.

V přírodních vědách, především v matematice, ale i ve fyzice a chemii jsou žáci-cizinci na základě vzdělávání ve své původní zemi napřed – týká se to zejména Rusů, Číňanů či Korejců. Obtížné jsou však pro ně obecně slovní úlohy.

Zatímco v mateřských a základních školách jsou běžně žáci značně podporováni a vyučující jim vycházejí vstříc, na středních školách je přístup výrazně striktnější. Školy vycházejí z faktu, že docházka na střední školu již není povinná a je zcela v kompetenci studenta, zda se na ní udrží či ne.

„Cizinci pro nás opravdu nejsou priorita, máme různé odborné projekty, musíme sehnat peníze na počítače...“

„Je to boj těch dětí, na střední škole už není prostor pro to, jim nějak extra pomáhat, když je tichá introvertka a neumí si najít kamarádku, která by jí pomohla, tak co my s tím ještě víc můžeme dělat? Samozřejmě jí nebudeme házet klacky pod nohy.“

Úroveň sociokulturních kompetencí pracovníků škol v přístupu k žákům-cizincům

Žáci/studenti-cizinci na skupinových diskusích popisují své vyučující až na výjimky jako **vstřícné a ochotné pomoci**. Z jejich výpovědí i z rozhovorů s vyučujícími vyplývá, že se dětem-cizincům, které neumějí dobře česky, často věnují výrazně nad rámec svých povinností, při vyučování, ale i v odpoledních hodinách v rámci doučování, které jen někdy spadá do počtu hodin jejich úvazku. Především ve školách s vyšším počtem cizinců, tzn. více než 2-3 na třídu, mají vyučující někdy pocit, že nikdo (vedení školy, rodiče, děti, MŠMT) neocení, kolik času a energie musí investovat do toho, aby cizince „vyplali“.

Objevuje se tolerantní přístup vyučujících vůči cizincům, pokud mají větší absenci, když pobývají nějakou delší dobu v rodné zemi (vrátí se později z vánočních prázdnin, dřív skončí školní rok, aby měli delší prázdniny apod.).

V mnoha základních a středních školách se však vyskytují vyučující, kteří jsou proslulí svým „speciálním“ přístupem k žákům – vyučující, kteří využívají odlišností dětí/studentů k vytvoření vtipu, narážky či výtky. Ti mimo jiné spojují negativní jevy (např. nepořádek na lavici) s národností dítěte nebo vlastnostmi „charakteristickými“ pro daný národ, případně jednoduše použijí upozornění na cizinectví dítěte k upoutání pozornosti. („*Jestli u vás v Rusku tohle děláte ve škole, tak u nás tedy ne.*“) Žáci/studenti poukazují na to, že podobný, do menší či větší míry urážlivý přístup, mají tito vyučující ke všem bez ohledu na národnost/státní příslušnost, vždy se najde nějaká odlišnost, na kterou je možno upozornit.

Co se týče četnosti, vždy se jednalo o jednu osobu ve škole, častěji o učitele/profesory muže. Jejich narážky, jsou především podle studentů středních škol značně útočné: „*Když nenapíšeš tenhle test, pojedíš domů sbírat rejži.*“ Aktuálně oblíbené jsou konfrontace studentů s tématem konfliktu na Ukrajině, na Krymském poloostrově. Cizincům je to nepříjemné, uráží je to, ale dokud nemají pocit, že jim učitel dává špatné známky (nezasedne si na ně), tak to neřeší. Individuálně se liší jejich odhodlání dát případně najevo, že jim to vadí, ale jsou tací, co by se prý ozvali.

Cizincům podle jejich výpovědí dále vadí, že učitelé nejsou schopni se i po letech naučit správnou výslovnost jmen, i když jim ji stále opakují.

Určitou třecí plochou, která podporuje vznik intolerance vůči dětem-cizincům, může být **způsob hodnocení, klasifikace žáků**, problém se objevuje především v základních školách. Vstřícnost k dětem-cizincům je často projevována tím, že bývají hodnoceni mírněji než děti z majority.

Jedním příkladem je ignorování chyb v délce samohlásek, především u dětí s ukrajinštinou a ruštinou jako rodnou řečí. Učitelé často považují tento prvek za velmi obtížně naučitelný a ne zcela důležitý, proto chyby v tomto jevu tolerují. Chyby např. ve vyjmenovaných slovech však hodnotí u všech stejně, neboť jejich obtížnost je pro žáky minorit a majority považována za podobnou, pokud spolu navštěvují ZŠ od prvního ročníku. Pokud o pravidlech klasifikace ve třídě otevřeně hovoří, většinou s tím nemají žáci majority obtíž, naopak jim určité úlevy připadají přirozené.

Někdy jsou však žákům-cizincům promíjeny chyby obecně, žák-cizinec pak může dostat lepší známku se stejným nebo dokonce vyšším počtem chyb. Především se jedná o žáky, kteří nastoupili do dané školy později než v první třídě, nejspíše na druhém stupni. V těchto případech se objevuje nevole u majoritních spolužáků, považují to za nespravedlivé.

Dobrá vůle, pro někoho až pozitivní diskriminace má pak za následek zhoršení situace cizinců. Pro atmosféru ve třídě tedy vyučující, kteří mají dobré zkušenosti se soužitím dětí z majority a dětí-cizinců, doporučují využít možnosti neklasifikování v prvním pololetí či slovního hodnocení žáků-cizinců minimálně v prvním roce. Důležitým podpůrným nástrojem je individuální výukový plán, který umožňuje sledovat pokroky především ve výuce českého jazyka.

Vyučující ve velké většině razí heslo, že k dítěti-cizinci je nejlepší přistupovat stejně jako k dítěti z majority. Tento pohled však opomíjí situaci, ve které cizinci v prvních letech na české škole jsou. Ne vždy jsou zde dobrovolně a rádi, poměrně často jsou zde bez nejbližších příbuzných, někteří se právě vzdálili z místa válečného konfliktu či velmi špatných sociálních podmínek, a je pravděpodobné, že u nich v počátcích nastane kulturní šok. Je vhodné s těmito tématy pracovat, věnovat jim pozornost ve škole? Zájem vyučujících o životní příběhy, kulturní a sociální zázemí či zvyklosti dětí z minorit je různý, většinou však klesá s vyšším věkem dětí-cizinců. Někteří učitelé vyprávějí do detailů o „svých“ dětech-cizincích a jejich osudech, uvádějí řadu jejich problematických či tragických osudů. Jiní si pravděpodobně udržují v tomto ohledu odstup. Způsob, jak se získanými fakty zacházet, však není vyučujícím úplně jasný, většinou jednájí intuitivně, snaží se podat pomocnou ruku ohledně doučování apod., na zásadní pomoc však nemají dost času, sil ani zázemí.

Jako dobrá varianta pomoci v těchto případech se jeví funkce školního psychologa, kterou ovšem ne všude mají obsazenou, obzvláště pak v obecně problematických oblastech (sociálně slabé obyvatelstvo, rasistické tendence většího množství občanů).

Ve školách s větším počtem žáků/studentů-Rusů se objevují stížnosti, že učitelé při diskusi o současné situaci na Ukrajině neakceptují pohled Rusů na věc a „dobro“ staví na stranu Ukrajinců. Stejně tak v dějepise jsou probírána citlivá témata (Stalin, srpen 68), učitelé by podle studentů-cizinců měli lépe formulovat fakta: např. se objevilo ztotožnění celkového počtu mrtvých Rusů za 2. světové války s počtem lidí, které „zabil Stalin“, při vyučování nebylo uvedeno, že okupace ČR v roce 1968 se nezúčastnili jen Rusové, ale i další národy. Při výuce by neměly být vlastnosti jednotlivců zobecňovány na celý národ – je třeba vinit ruské komunisty, ne Rusy obecně apod.

Úroveň dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků pro činnost s žáky-cizinci

Zájem o další vzdělávání pro činnost s žáky-cizinci není ve středu zájmu vyučujících, především co se týče účasti na školeních a kurzech. Samostudium především z internetových stránek je na druhou stranu považováno spíše za samozřejmost a za užitečný podpůrný prvek – učitel si najde ty informace, které aktuálně potřebuje. Za užitečné jsou považovány stránky www.inkluzivniskola.cz (organizace META), většinou si však vyučující vyhledávají konkrétní realie ze zemí cizinců, zkušenosti jiných škol apod.

Ohledně školení a kurzů **preferují vyučující vzdělávání, které se týká přímo jejich apobace, zaměření, případně problémů, které je více „pálí“.** V současné době je za jeden z největších problémů především v základních školách považována výuka narůstajícího počtu dětí s poruchami učení a zdravotními/psychickými omezeními, především s autismem. Kurzy, které se zabývají touto tematikou, jsou tedy mezi vyučujícími také oblíbené.

Problematika cizinců ve školách zatím není považována za prioritní nebo ožehavou, pedagogičtí pracovníci až na výjimky nemají potřebu se oficiálně v této oblasti dále vzdělávat.

Obvyklý postup při volbě kurzů či seminářů je, že škola poskytne vyučujícím nabídku, a vyučující si z ní sami mohou vybrat požadovaný program. Podmínkou jejich účasti na něm ovšem je, že stihnou svoji běžnou výuku nebo že je má kdo zastoupit, což se například v mateřské školce v Chebu zdá neuskutečnitelné (kurzy probíhají nejbližší v Karlových Varech nebo v Plzni, spolu s cestou je na podobnou akci třeba vyhradit si minimálně celý den, což si při současném vytížení učitelky nemohou dovolit). Obdobná situace je i na jiných základních a středních školách, takže účast na dalším vzdělávání je spíše výjimečná.

Neúčast na dalším vzdělávání ohledně žáků-cizinců je vysvětlována také tím, že vyučující mají pocit, že se cizincům samotným věnují dostatečně, připravují pro ně speciální podklady, materiály pro výuku, testy atd., to znamená, že časová zátěž je už tak vysoká.

Nabídky kurzů, které pořádají neziskové organizace, se ve školách objevují, ředitelé je rozesílají vyučujícím e-mailem nebo dávají na intraweb, ale nikdo se na ně většinou nehlásí. Podle jednoho z ředitelů by pomohlo, kdyby k nabídce kurzu/školení byly přidány reference o jeho možném praktickém využití, to by možná zvýšilo zájmovost pro učitele.

Přesto jsme ve školách zaznamenali účast na kurzech a seminářích na téma multikulturality, problematiky cizinců na školách, především jako součást vzdělávání v prevenci sociopatologických jevů. Spíše než konkrétní učitelé se dalšího vzdělávání pro činnost s žáky-cizinci účastní nepedagogičtí pracovníci, například metodik či výchovný poradce

Hodnocení tohoto vzdělávání je obvykle neutrální nebo spíše kritické. Podle účastníků kurzů jde spíše o teoretické výklady, které se konkrétní situaci ve školách nepodobají. Obsah bývá banální, přednášející působí v některých případech „příliš mladě“ či ne zcela přesvědčivě (bez zkušeností v této oblasti). „*Měl jsem z toho rozpačitý dojem, lektori nebyli*

dobře připraveni na prostředí, vnucovali žákům hodnotové soudy“. Forma přednášky není považována za efektivní, vede k tomu, že učitelé si „to tam jen odsedí“.

Dobře hodnoceno bylo školení o formách práce s cizinci a výuce českého jazyka pro cizince (lektorka Mgr. Květoslava Ječná)

Za poměrně **užitečná** jsou považována školení, která jsou věnována konkrétnějším tématům, například školení organizované PPP na **téma jednotlivých národů a kultur** (Romové, Afričané, Vietnamci, Rusové, Ukrajinci, judaismus, islám aj.). Jedna z účastnic cyklu o vietnamské kultuře, ředitelka SŠ, jej hodnotí pozitivně, dozvěděla se tam v ucelené formě informace, které ji doposud chyběly (jak funguje vietnamské školství, jaká je role učitele, lektor vysvětlil i logiku vietnamských jmen). Kurz jí pomohl lépe pochopit souvislosti a získat i praktické znalosti - zorientovat se při zápisu, co je křestní jméno, co příjmení, jestli se podle jména jedná o dívku nebo chlapce.

Jako celkově nejužitečnější jsou však popisovány všechny akce, kde si vyučující i děti zažijí něco „na vlastní kůži“. Do této skupiny pozitivně přijímaných podnětů ohledně tématu multikulturality patří výměnné pobyty, stáže na školách v zahraničí a návštěvy jiných škol, poté sdílení vlastních zkušeností.

Ředitelka školy s vysokým počtem žáků-cizinců, kde podle našeho průzkumu funguje jeden z nejpropracovanějších systémů práce s žáky-cizinci, uvedla, že **největším stimulem k vypracování tohoto systému a obecně zabývání se problematikou cizinců ve školách byla návštěva různých škol ve Francii.** Měla možnost tam sama vidět, jak vypadá škola, kde s žáky-cizinci pracovat umí, ale především školy v cizineckých ghettech, kde viděla odstrašující příklad nepodařené integrace – popisovala především bezmoc, kterou cítila při pohledu na vznikající „stát ve státě“, který majoritní společnost není schopna ovládnout a zcela se jí vymyká z rukou. Jednalo se o odstrašující příklad budoucnosti, která by mohla nastat i v ČR, pokud se o problematiku cizinců ve školách nezačnou samy školy zajímat.

Příkladem programu, který pozitivně ovlivňuje žáky i pedagogy, je projekt YFU (yfu.cz), kdy na rok přijíždí cizinec do hostitelské rodiny v ČR a chodí zde do školy, ovšem není klasifikován. Součástí projektu je i informační podpora, která byla školou hodnocena kladně.

Výsledky analýzy tak svědčí o tom, že vyučující nestojí o kurzy a školení, které mají nastavovat hodnoty a „ideově vychovávat“ pedagogické pracovníky. Například pojem multikulturalismus je často poněkud irituje, mají k němu nedůvěru. Na druhou stranu řada z nich chce, aby jejich školy a třídy dobře fungovaly, přičemž uspokojivá účast cizinců na vzdělávání je jedním z prvků tohoto fungování. Vyučující i ředitelé potřebují rady či nápady, co dělat v konkrétních situacích, jak jednat s příslušníky konkrétních národů a kultur, chtějí porozumět lépe jejich jednání a motivaci k němu.

Vybavenost škol materiály podporující začleňování žáků-cizinců do většinové komunity

Převládajícím názorem zástupců vyučujících a vedení škol je, že k začleňování žáků-cizinců **nejsou potřeba žádné speciální pomůcky** nebo je jejich potřeba minimum. Za jádro řešení problému je považována spíše **nadstandardní osobní práce s jednotlivými dětmi**, a to především při výuce českého jazyka. Učitelé jsou podle svých slov zvyklí použít fantazii a vlastní síly, využít se dá cokoliv, na co učitel v každodenním životě narazí, chce to jen přemýšlet.

Při výuce českého jazyka vyučující používají učebnice českého jazyka pro cizince (zdaleka ovšem ne ve všech školách), u malých dětí (mateřská škola a první třída základní školy) pak především stejné pomůcky a učebnice jako pro děti majority, především obrazové. Osvědčilo se i využívání pomůcek, které jsou k dispozici pro specifické poruchy učení – nácvik čtení, pravopisu, cviky uvolňovací pro děti, které se přeučují z jiného písma na latinku. Stejně tak využívají programy pro interaktivní tabule, podobně jako při výuce žáků z majority. Detailně o pomůckách pro výuku českého jazyka u cizinců v závěrečné zprávě o výuce ČJ ve školách pro cizince.

Část škol, především středních, zveřejňuje materiály, které se konkrétně týkají začleňování cizinců do majoritní společnosti, například na nástěnce visí prezentace společnosti META, včetně informace o tom, že v případě potřeby je možné se na ně obrátit.

Obecně je zájem o materiály podporující integraci poměrně malý, podobně jako zájem o další vzdělávání v této oblasti. Ředitelé uvádějí, že složky s pokyny a informacemi k této problematice jsou vyučujícím volně přístupné. Teoretické popisy řešení však nepřipadají vyučujícím příliš užitečné, preferují spíše příklady „ze života“, praktické ukázky, osobní sdílení zkušeností apod.

Spolupráce s rodiči

Hlavní překážkou spolupráce s rodiči na všech úrovních škol je jejich **neznalost češtiny**. Běžným řešením této situace je volba **tlumočnicka z komunity cizinců či překládání vlastními dětmi**, v případech cizinců, kde místní komunita není rozšířená, používají rodiče tlumočníky, jejichž služby nabízejí neziskové organizace. Někteří učitelé se snaží domluvit anglicky nebo pomocí posunků apod. Některé školy překládají různé základní pokyny do angličtiny, případně do dalších jazyků, kterými hovoří rodiče jejich žáků-cizinců. Stejně tak webové stránky některých škol, především středních, jsou též v angličtině, základní informace pak například i v ruštině, vietnamštině a arabštině. Tyto snahy však nejsou plošně rozšířené, obecně nejrozšířenější přístup je, že **škola spoléhá na to, že je v zájmu rodičů nějak porozumět, co jim sděluje, a že si to mají zařídit sami**. „*Já myslím, že je to jejich povinnost, ne? My jim přece nebudeme na vlastní náklady pořizovat tlumočnicka.*“ (učitelka MŠ). Kromě toho problematika cizinců na školách obecně není prioritou, nemůže jí být věnováno tolik času a prostoru.

Velká část rodičů, především byli jmenováni ti vietnamští a ruští, značně lpí na výborných školních výsledcích svých dětí. Především vietnamští rodiče jsou popisováni jako velmi uctiví až „poslušní“. Problémem je, že mnoho rodičů je časově velmi vytížených, případně se jim do školy nechce kvůli jazykové nevybavenosti. Především v lokalitách s velkou vietnamskou komunitou je zvykem, že se školou vše vyřizuje česká „náhradní teta/babička“, která všechny informace předá rodičům a naopak např. nosí peníze na kulturní akce, které od nich převezme. Vietnamští rodiče se tedy ve školách příliš neobjevují, ovšem vzhledem k tomu, že vyučující s vietnamskými dětmi nemívají žádné větší obtíže, příliš si na to nestěžují.

Ruští rodiče jsou popisováni jako aktivní, s velkým zájmem o prospěch dítěte, nabízejí školám sponzorské dary, na druhou stranu však podle vyučujících vystupují poněkud direktivně. „*Diktují, co všechno škola musí udělat, zajistit, naučit jejich dítě*“ (ředitel SŠ)

Ojedinele byly popisovány i problematické vztahy s rodiči, kteří nechtěli spolupracovat ani v případě, že jejich dítě mělo ve škole nějaké problémy, případně měli podle vyučujících nereálné představy o fungování školy. Obtížná spolupráce s rodiči byla v těch případech, kdy rodiny neměly zájem zůstat v ČR, tudíž ani se učit česky.

Stejně tak mohou nastat problémy, pokud jsou rodiče cizinců dlouhodobě mimo ČR. Pak není možné komunikovat se zákonným zástupcem, ale pouze s prarodičem nebo jiným příslušníkem komunity cizinců, případně s výše jmenovanou českou „náhradní tetou“. Pobyt dětí-cizinců v ČR bez rodičů je poměrně obvyklý, především u dětí z Asie.

Legislativa a možnosti financování

Ředitelé škol se při řešení problematiky cizinců na školách podle svých slov řídí především **školským zákonem**, někteří jmenovali i „Metodické doporučení MŠMT k začleňování žáků-cizinců do výuky v základních školách“, které je možné nalézt na webu ministerstva, či je školy mají vytištěné v šanonu ve sborovně či knihovně školy. *“Začleňování žáků-cizinců do českého vzdělávacího systému vyžaduje nejen znalost školského zákona (Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který v § 20 přímo pojednává o vzdělávání cizinců), ale i základní orientaci v typech pobytových režimů, které významným způsobem ovlivňují práva i povinnosti těchto jedinců. Při klasifikaci žáků-cizinců postupuje škola v souladu se Zákonem č. 561/2004 Sb., § 20 a dle metodického pokynu MŠMT ČR č. j. 21 836/2000-11” (výchovná poradkyně SŠ)*

Základní školy, které se ocitly v našem vzorku, již všechny vzdělávaly na své půdě žáky cizince, tudíž je pravděpodobné, že mají povědomí o tom, že podle školského zákona mají povinnost přijmout ke vzdělání nejen děti se státní příslušností ČR, ale i děti-cizince. Podle výpovědí rodičů dětí i zástupců vedení škol je však praxe v přijímání dětí-cizinců na školách v ČR velmi různá a **některé školy cizince do školy jednoduše nepřijmou**. Důvodem pravděpodobně bude obava z toho, jakým způsobem by museli jeho výuku organizovat a nechuť či nedostatek času se touto problematikou zabývat.

Jako obtížnou popisují **administrativu spojenou se zařazením žáků-cizinců** především v mateřských a středních školách. Tyto školy musí evidovat, zda jsou děti na území ČR legálně (kontrolovat platnost povolení k pobytu) a zda mají zdravotní pojištění, jedná se o činnost, která zabere čas i prostor (šanon s dokumenty), stejně tak je na vedení poměrně vysoká zodpovědnost. *„Pokud dítě nebude pojištěné a něco se stane ve školce, musí to zaplatit u doktora učitelka.“*

S evidencí údajů o povolení k pobytu žáků-cizinců jsme se setkali i na základních školách, přestože ty mají podle školského zákona povinnost vzdělávat všechny děti, bez ohledu na formu jejich pobytu v ČR. U některých škol jsme však zaznamenali, že si podobných povinností nebyli vědomi, až při rozhovoru v rámci našeho průzkumu se ulekli, jaké následky by měla situace, kdy by došlo k úrazu studenta-cizince, který by nebyl pojištěn.

Ve školách jsme měli možnost pozorovat **poměrně velkou neznalost situace ohledně možnosti podpory výuky cizinců** ze strany řídicích orgánů. Školy měly často dojem, že faktickou podporu a financování nadstandardních potřeb při vzdělávání cizinců nikdo neposkytuje. Příkladem je fakt, že ve většině škol neměli žádného asistenta pedagoga speciálně pro práci s žáky-cizinci a nevěděli o možnosti získat dotace z Rozvojového programu na podporu financování asistentů pedagoga, přestože by tuto pomoc uvítali. Na školách jsou však poměrně známé rozvojové programy pro výuku českého jazyka pro cizince z EU i ze třetích zemí.

Důvodem, proč se školy často o možnosti financování ne vždy zajímají, je **obava z administrativní náročnosti** při podávání žádostí i při následném využívání dotace/grantu.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

Jako potvrzení této obavy může působit škola, která těchto možností financování hojně využívá a jejíž ředitel nám ukazoval velké skříně plné dokumentace a obšírně se rozhovořil o administrativní činnosti ředitele základní školy, kterému zbývá pouze minimum času na jiné činnosti.

Několikrát se objevila představa, že finance na podporu vzdělávání cizinců by škola měla dostávat automaticky podle počtu cizinců na školu. Finance by pak především měly být určeny na zaplacení práce pedagogů navíc či práce asistentů pedagoga.

Dále vyučující i ředitelé podporují představu, že by žáci-cizinci spadali do kategorie „integrovaných“ dětí, tedy dětí, jejichž přítomnost ve třídě automaticky znamená např. možnost menšího počtu dětí ve třídě, možnost zaměstnávání asistenta pedagoga apod.

Vyjádření ke vstupním hypotézám

Vzhledem k tomu, že průzkum byl řešen pomocí kvalitativních metod, nebylo možné, na základě metodologických principů, hypotézy validně ověřit nebo vyvrátit. Přesto však je možné se k nim na základě získaných dat poměrně jasně vyjádřit.

- **Potřeby škol ohledně integrace cizinců se budou lišit v závislosti na procentním zastoupení cizinců mezi žáky školy.**

Podle získaných dat se v závislosti na % zastoupení cizinců mezi žáky mění nejen potřeby školy, ale především postoj k tomu, jak s problematikou cizinců zacházet. Obvyklé je přirovnání dítěte-cizince bez znalosti českého jazyka k dítěti se specifickou poruchou učení či se zdravotním postižením. V případě, že cizinci tvoří pouze několik výjimečných případů, tzn. ve třídě je maximálně jeden či dva, zvládnou vše učitelé vlastními silami pomocí dosavadních znalostí, zkušeností a scénářů. Pokud počet dětí-cizinců bez znalosti ČJ nebo s jeho nedokonalou znalostí stoupne na 3 a více na třídu, dosavadní postupy často selhávají, učitelé jsou vyčerpáni a postupně se objevuje potřeba nějakého komplexního, systémového řešení.

- **Největším problémem dětí-cizinců je jednoznačně zvládnutí českého jazyka, znevýhodňuje je především při započetí školní docházky, největší problémy způsobuje zapojení později než v mateřské škole.**

Vyučující na základních školách jsou v mnoha případech překvapeni, jak rychle výuka českého jazyka probíhá, a to nejen pokud děti s jiným mateřským jazykem nastoupí v první třídě. Za nejdůležitější podmínku rychlého a úspěšného naučení se českému jazyku považují především dobrou motivaci. Ve velké většině případů je motivace u dětí-cizinců vysoká – chtějí zde mít kamarády a vystudovat české školy. Některé děti jsou však k výuce češtiny motivovány málo (příkladem jsou někteří mongolští žáci/studenti, kteří přijeli především za prací v továrnách a o studium a integraci do české společnosti velký zájem nemají), pro ty je pak velmi náročná. Lze však obecně říci, že především první rok školní docházky je z hlediska výuky českého jazyka nejnáročnější a klíčový.

Sžití se s místní kulturou, dobré vycházení se spolužáky, kteří na základních školách často inklinují k posměškům a narážkám, a zvládnutí mnoha požadavků, které na děti kladou jejich rodiče (docházka do ruské, vietnamské apod. školy v odpoledních hodinách, dosahování vynikajících výsledků, pomoc rodičům v podnikání nejen odpoledne a o víkendech, ale i o prázdninách...), to vše je celkově většinou velmi náročné. Dá se říci, že zvládnutí českého jazyka je jen jedním ze základních kamenů.

Výpovědi žáků/studentů potvrzují, že nástup do českého vzdělávacího systému již v mateřské školce výrazně usnadní školní docházku a především eliminuje problémy se zvládnutím českého jazyka.

- **Pokud děti-cizinci projdou vzděláním v mateřské škole, nemají problém s místním jazykem, přetrvávají však obtíže s orientací v českých realitách.**

Jedná se o obecně sdílenou představu, která však ne vždy platí. Stává se, že děti projdou mateřskou školou pouze se zcela základní znalostí češtiny, což se projeví až při výuce na prvním stupni. Děti se mohou poměrně dobře naučit „hrát“, že rozumí, co se jim říká, avšak přežívají ve školách bez hlubších jazykových znalostí.

Mateřská škola je naopak velmi dobrá instituce pro inkulturaci - děti se zde naučí běžným společenským zvyklostem, oblíbí si českou kuchyni apod.

- **Názory žáků z majority se budou vzhledem k minoritám lišit na základě individuálních zkušeností, nikoliv na základě obecných charakteristik skupiny cizinců.**

Záleží na typu škol a věku dětí. Děti na základních školách pravděpodobně více podléhají vlivu okolí, tzn. především rodiny, a přenášejí do školy předsudky vůči některým nebo všem národnostním skupinám a zobecněné představy o jejich vlastnostech a chování. Již děti v první třídě volají na svého spolužáka „Černocho, smrdíš!“ V případě úspěšné inkluze spolužáků cizinců do třídy však tyto předsudky mizí.

- **Zkušenosti s diskriminací nebo intolerancí u dětí-cizinců nebudou explicitního, ale spíše skrytého typu.**

Projevy intolerance, které jsme zaznamenali především na základních školách, jsou často značně explicitního charakteru.

Za jedinou skrytou diskriminaci považujeme, že se některé školy vyhýbají přijímání žáků-cizinců bez znalosti českého jazyka.

- **Orientace v metodice práce s cizinci a inkluzivní výuce bude především u pracovníků MŠ a malých škol velmi slabá.**

Metodika práce s cizinci je v praxi používána minimálně, alespoň podle slov vyučujících. Pedagogičtí pracovníci jednají spíše intuitivně a podle základního pravidla, že všechny děti ve škole jsou především žáci a z tohoto pohledu mají stejná práva a musí dodržovat stejná pravidla. Systém práce s cizinci založený na odborných podkladech, spolupráci s organizací META a dalšími neziskovými organizacemi jsme zaznamenali spíše na středních školách a v části základních škol s vysokým počtem žáků-cizinců.

- **Jako největší problém vzdělávání dětí-cizinců na školách budou jmenovány nedostatečné finance na doprovodné programy.**

Jako největší problém jmenují vyučující a vedení škol nezvládnutí všech požadavků na inkluzi nejrůznějších žáků ze strany vyučujících. Tlak na výkon vyučujících je značný, musí věnovat velké části žáků nadstandardní pozornost, ale stále jí není dostatek. Uvítali by funkci asistenta pedagoga ve třídě nebo pracovníky, kteří by mohli provádět výuku ČJ pro cizince v odpoledních hodinách apod.

Analýza výuky na vybraných MŠ, ZŠ a SŠ se zaměřením na projevy intolerance...

- **Nejslabším článkem je spolupráce s rodiči – rodiny cizinců se nevyznají ve školském systému, nerozumějí povinnostem spojeným se školou a nevědí, jak je naplňovat**

Spolupráci s rodiči žáků-cizinců vnímají vyučující a vedení škol jako poměrně dobrou ve velké většině případů. Rodičům-cizincům často značně záleží na dobrých školních výsledcích jejich dětí.

Největší bariéry spolupráce s rodiči:

- Neznalost českého jazyka (ve většině případů je tento problém řešen pomocí tlumočnicků z národní komunity, vlastních dětí či oficiálních tlumočnicků)
- Nedostatek času rodičů příliš zaměstnaných v rodinných podnicích apod. – rodiče nechodí na třídní schůzky (především se týká vietnamské komunity, často je rodič nahrazován zástupcem)
- Nezájem či nechuť rodičů vcházet ve styk se školou, obavy z komplikací či špatných zpráv, např. rodiče nezvedají vyučujícím telefony (jde zejména o rodiče mongolských dětí a rodiče, kteří nemají v úmyslu v ČR zůstat a integrovat se).

- **Nejdůležitější roli v rozvíjení vůči dětem cizinců tolerantního klimatu má vedení školy - zda má o tuto problematiku zájem a zda se samo angažuje**

Z rozhovorů se zástupci vedení, učiteli i žáky, stejně jako z pozorování na školách usuzujeme, že vedení školy má zásadní roli v utváření jejího klimatu, Stejně tak zásadně ovlivňuje to, zda se na škole bude nějak systematicky pracovat s cizinci a výukou ČJ pro cizince, nebo zda škola vše nechá na bedrech jednotlivých, především třídních učitelů.

- **Ve velkých městech nejsou již problémy s diskriminací a intolerancí vůči viditelně odlišným znakům (např. barva pleti) výrazné. V malých i velkých obcích se však objevují problémy s projevy šikany vzhledem k celkové odlišnosti, nedostatečné znalosti českého jazyka a projevované odlišné religiozité**

Nejzávažnější problémy s intolerancí vůči cizincům s viditelně odlišnými znaky se objevily především v menších městech. Zaznamenali jsme je zároveň ve školách, kde počet cizinců přesáhl jednoduše zvládnutelná 2 %, ale nedosáhl nejvyšších hodnot. V těchto školách je také značně nesystematická výuka českého jazyka pro cizince a celkově zde není nastaven žádný oficiální princip práce s cizinci.

Nezaznamenali jsme žádné projevy intolerance vůči religiozitě žáků, kromě všeobecných obav z „arabských“/“muslimských“ národů, jejich mentality a především z jejich zvyku zakrytého obličje u dívek.

- **Příruček a materiálů týkajících se problematiky intolerance a diskriminace k cizincům je na základních a středních školách dostatek, ne vždy je však pracovníci škol využívají.**

Ano, na většině škol se nalézají nějaké materiály k integraci cizinců, velká část vyučujících je však zřejmě nikdy nečetla, spoléhá se na své znalosti, praxi, intuici a vyhledávání informací na internetu.

- **Nejvíce využívány jsou praktické a velmi návodné materiály, např. překlady důležitých sdělení rodičům do jejich rodných jazyků.**

Nejčastěji jsme zaznamenali využívání materiálů, které se používají i při výuce majoritních žáků a které si vyučující pro cizince sami připravili. Na mateřských a základních školách se jedná především o obrázkové materiály, na středních školách již žádné speciální materiály používány nejsou. Informace pro rodiče jsou však častěji do jejich jazyků překládány právě na středních školách.

Shrnutí hlavních zjištění

- Zástupci škol z našeho vzorku až na výjimky považují své školy za **velmi tolerantní** k různým odlišnostem žáků/studentů, přesto jsme na školách zaznamenali řadu projevů intolerance vůči cizincům
- Situace na českých školách je v současnosti ovlivněna tím, že z velké části jsou **cizinci**, kteří místní školy navštěvují, **motivovaní k dobrým výsledkům** ve škole i ke zvládnutí českého jazyka.
- **Nejproblematictější z hlediska intolerance vůči cizincům se jeví základní školy.** Objevují se zde různé projevy této intolerance:
 - „legrace“, posmívání, narážky
 - slovní agrese,
 - fyzická agrese
 - exkluze, vylučování z aktivit či skupin

Základní školy také mají jen málokdy propracovaný systém podpory výuky cizinců.

- **Na středních školách s maturitou a gymnáziích** jsme nezaznamenali v podstatě žádné projevy intolerance vůči studentům-cizincům, kromě výskytu určitého typu netolerantních vyučujících.
- **Mateřské školy** byly z hlediska vztahu majority k cizincům bezproblémové.
- Nejzávažnější, ale nepotvrzenou formou diskriminace je **odmítání přijetí cizinců** do školy z důvodu neznalosti českého jazyka.
- Na školách všech typů s vyšším počtem žáků/studentů-cizinců se jednotlivě objevuje **nesouhlas rodičů českých dětí s přijímáním dětí-cizinců** do výuky právě do třídy, kam chodí jejich dítě.
- **Obtížnou integraci** jsme zaznamenali především u dětí-cizinců, jejichž rodiny nechtěly zůstat v ČR trvale, a **u části žáků z Mongolska** (ve školách a třídách, kde mezi cizinci převažovali, byla zřejmá nejvyšší míra intolerance a vyloučení z kolektivu).
- Z diskusí a rozhovorů nevyplývala žádná reálná diskriminace či intolerance vůči náboženskému vyznání dětí-cizinců. Učitelé a ředitelé škol však téměř jednotně hlásí **obavy z příslušníků islámsko-arabského světa**, problematika zahalování dívek je velkou otázkou, na niž pedagogičtí pracovníci nemají odpověď.
- **Přístup škol k žákům-cizincům je obvykle spíše intuitivní**, položený na základech vlastních zkušeností, praxe s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami a případně na informacích samostatně získaných na internetu. Při počtu 3 a více žáků-cizinců bez dobré znalosti ČJ ve třídě začínají běžné postupy selhávat, vyučující jsou vyčerpaní, objevují se případy nedostatečné integrace. Úkolem vedení školy je zavést efektivní systém výuky češtiny pro cizince, který lze skloubit s výukou majority, a nastavit záchranný systém pro pomoc při integraci cizinců (psycholog, metodik, výchovný poradce). V některých školách jsme tyto fungující systémy zaznamenali, jinde ještě k rozhodnutí a provedení nedošli.

- **Podpůrné prvky při práci s žáky-cizinci:**
 - Je běžným jevem, že žáci-cizinci bez znalosti českého jazyka jsou zařazováni do nižších ročníků, vyučujícím se tato praxe ve mnoha případech osvědčila (ulehčila nově příchozímu žákovi první rok z hlediska výuky), někdy však způsobí problémy se sociálním začleněním žáka.
 - Zdaleka ne ve všech školách využívají možnosti neklasifikování či slovního hodnocení u žáků-cizinců.
 - Často chybí, především na základních školách, funkce koordinátora, který by se problematikou práce s cizinci odborně zabýval.
 - Možnost individuálních plánů je využívána spíše ve školách s vyšším počtem žáků-cizinců.
 - Nikde jsme nezaznamenali oficiální zavedení funkce mentora či patrona nových žáků-cizinců, ve školách spoléhají na to, že dítě si kamaráda – pomocníka najde spontánně.
 - Asistenti pedagoga jsou k podpoře výuky žáků-cizinců využíváni málo.
- Pokud se objeví vážnější projevy intolerance vůči žákům-cizincům spojené s agresí, vyučující nevědí, jak se jim postavit, co v dané chvíli dělat.
- Vyučující dost často vnímají motivovanost žáků a studentů jako samozřejmost a v případě, že se objeví žák, kterému „se nechce učit“, nevědí si příliš rady.
- **Zájem o další vzdělávání pro činnost s žáky-cizinci není mezi vyučujícími veliký,** pedagogičtí pracovníci preferují v této oblasti samostudium (např. na www.inkluzivniskola.cz) a především akce, kde mohou řešení problematiky „**zažít na vlastní kůži**“ – stáže na školách, kde systém práce s cizinci funguje nebo naopak nefunguje, sdílení zkušeností z praxe, semináře, kde se dozvedí něco o konkrétních kulturách i z úst členů těchto kultur.
- Školy jsou většinou vybaveny alespoň základními materiály podporujícími začleňování žáků-cizinců do většinové komunity (metodiky, materiály organizace META), obvyklé ovšem je, že jim vyučující nevěnují pozornost.
- Spolupráce školy s rodiči probíhá ve většině případů dobře, především díky vysoké motivaci některých rodičů na dobrých školních výsledcích svých dětí a zajišťování vlastních tlumočnicků v případě neznalosti českého jazyka, zčásti i díky vstřícnému přístupu vyučujících a škol celkově (překládání informací do jiných jazyků, informace na webu v cizích jazycích apod.) Spolupráce s rodiči kolabuje v případě, že jsou příliš zaměstnaní a nemají čas vcházet ve styk se školou a nemají za sebe náhradu (u zaměstnaných Vietnamců často kontakt se školou zprostředkovává náhradní česká „teta“), případně nemají zájem o školní výsledky svých dětí a zpráv ze škol se bojí (kombinace obojího se často objevuje u rodičů z Mongolska).
- Ve školách jsme pozorovali **poměrně velkou neznalost situace ohledně možnosti podpory výuky cizinců, stejně jako obavy z administrativní náročnosti** při podávání žádostí i při následném využívání dotace/grantu.

Návrh opatření, která by pomohla podpořit a zlepšit situaci ve školách a školských zařízeních ohledně projevů intolerance a diskriminace k cizincům, jejich kulturnímu zázemí a odlišnému náboženskému vyznání

- Při prevenci projevů intolerance a diskriminace k cizincům, jejich kulturnímu zázemí a odlišnému náboženskému vyznání doporučujeme **soustředit se především na základní školy, neboť zde je riziko těchto jevů největší.**
- Z hlediska škol by bylo ideální, pokud by **automaticky mohly dostávat příspěvky na podporu práce s cizinci podle počtu žáků-cizinců na škole.** Při určitém počtu, např. od 2 % žáků-cizinců, by měly například nárok na financování asistentů pedagoga. Administrativní náročnost podávání žádostí o dotace a granty je vysoká a často školy odrazuje od pokusů o zlepšení situace ohledně pomoci integrace žáků-cizinců.
- Základní podmínkou pro rozšíření podpůrných systémů integrace cizinců do škol je **jasné zařazení žáků-cizinců do kategorie žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,** které školám zjednoduší možnost vytváření individuálních vzdělávacích plánů žáků-cizinců a umožní zaměstnávat asistenty pedagoga ve třídách s žáky-cizinci.
- Možnosti, které vyplývají ze zařazení žáků-cizinců do kategorie žáků se SVP, je pak nutné jasně a srozumitelně **komunikovat všem školám.** Ozřejmit jim, jakým způsobem lze zřídit funkci asistenta pedagoga ve třídě, jaké výhody s sebou nese možnost individuálních vzdělávacích plánů pro žáky-cizince.
- Základní podmínkou dobré integrace žáka-cizince do školy je **rychlé a kvalitní zvládnutí českého jazyka.** Zatím se většina cizinců snaží sama česky naučit (soukromé doučování, čtení českých knih apod.), ne všichni však mají tak vysokou motivaci a lze předpokládat, že v budoucnu se motivace žáků-cizinců k výuce češtiny bude snižovat. Každá škola je zároveň specifická, stejně tak jako jsou specifické potřeby různých typů cizinců. Doporučujeme tedy navrhnout **různé modely výuky českého jazyka** pro žáky-cizince, odlišné podle počtu a typu cizinců na škole, na základě fungujících příkladů v ČR i v zahraničí. Tyto modely pak školám nabízet jako inspiraci k založení či úpravě vlastních systémů.

- Především v oblastech, kde žije více lidí v horších sociálních podmínkách a kde je tedy obecně sklon k rasismu a projevům intolerance větší, podporovat školy ve zřízení funkcí **odborného koordinátora integrace cizinců, školního psychologa či aktivního preventisty**, který by pomáhal situaci mezi cizinci mapovat, odhalovat vznikající problémy a spolu s třídním učitelem je pomáhal řešit. Tato osoba by měla být schopna poradit vyučujícím, jak jednat v případě zřejmých projevů intolerance k cizincům mezi žáky.
- Vedení některých škol si doposud neuvědomuje, jak důležité je věnovat se podpoře integrace cizinců ve třídách. Třídní učitelé jsou přitom nadstandardním úsilím často vyčerpáni. Doporučujeme **motivovat vedení škol pomocí stáží na zahraničních školách**, v zemích s fungujícími i nefungujícími systémy integrace cizinců.
- **Metodická podpora a akce dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků by měly být založeny na konkrétních příkladech** jednání s cizinci, ukázkách konkrétních fungujících systémů ve školách, sdílení dobrých zkušeností a reálném kontaktu s příslušníky jiných národností a kultur, kteří mohou zodpovědět vyučujícím konkrétní otázky ohledně kultur žáků-cizinců v jejich třídách.

Příloha – Scénáře skupinových diskusí, individuálních a párových rozhovorů, polostrukturovaný dotazník pro učitele

SCÉNÁŘ SKUPINOVÉ DISKUSE ŽÁCI ZŠ A SŠ

I. Úvod (5 minut)

- Představení moderátora,
- Představení průzkumu (průzkum pro MŠMT na téma vztahů žáků/studentů ve školách a školkách),
- plánovaná délka diskuse (max. 45 - 50 minut),
- ujištění o anonymitě (nesdělování žádných informací učitelům ani vedení školy apod.) a pravidla nahrávání rozhovoru
- důležitost pokud možno upřímných odpovědí
- představení dětí/studentů – křestní jméno, věk, co Tě v životě baví
- Co se vám nejvíc líbí u vás ve škole? Co se vám naopak nelíbí?

II. Klima školy (10 minut)

- Jsou u vás ve škole všechny děti/všichni studenti stejné/stejní? Pokud ne, čím se od sebe liší, v čem jsou jiné? Ještě jinak se pozná, že jsou lidé různí? MOD: *prozkoumat všechny možné náhledy na odlišnost*
- Vypadá třeba někdo jinak než ostatní? Proč, čím to je? Jak to na vás působí?
- Mluví někdo jinak než ostatní? Čím to je? Jak mluví?
- A když je tedy někdo jiný, chováte se k němu jinak než k ostatním nebo stejně? Pokud jinak, jak jinak?
- Znáte slovo tolerantní? Co pro vás znamená? (MOD: *případně použít definici: snášenlivost, ochota, schopnost přijímat či snášet ostatní lidi*)
- Myslíte si, že prostředí v této škole je celkově tolerantní k tomu, že jsou někteří žáci/studenti jiní než ostatní? Řekněte mi prosím příklad nějakého tolerantního přístupu v této škole nebo naopak příklad netolerantního chování.
- Pokud uvedeno netolerantní chování žáků: Vědí/věděli o tom učitelé? Jak reagovali, jak takové případy řeší?

III. Projevy intolerance a diskriminace vůči cizincům (15 minut) – MOD: ptát se pouze dětí z majority

- Chodí k vám do třídy nebo školy někdo, kdo je cizinec?
 - Pokud ano, jak se to pozná, že je cizinec/cizinka? Jak ještě?
 - Co to podle Vás znamená, že je někdo cizinec?
- Chovají se děti-cizinci nějak jinak, než ostatní děti? Jak?
- A jak se chovají spolužáci k těm dětem, které jsou cizinci? Stejně jako ostatním nebo jinak? Případně jak jinak?
- Co si myslíte vy – jak se má člověk chovat k lidem, kteří jinak vypadají, jinak mluví, jsou původem z jiné země? (MOD: *zkusit dát dohromady nějaký seznam pravidel*)
- Všimli jste si někdy, že by se u vás ve škole k těmhle žákům/studentům choval někdo jinak, špatně? Pokud ano, jak?

IV. Projevy intolerance a diskriminace, bariéry vzdělávání dětí-cizinců (20 minut) – MOD: ptát se pouze dětí-cizinců

- Jak se to pozná, že je někdo cizinec/cizinka? Jak ještě?
- Považujete se za cizince? Proč ano, proč ne?
- Jak se k vám chovají spolužáci, řeší nějak, že jste odjinud nebo vaši rodiče mluví jinak? Nebo se chovají stejně jako k ostatním?
- Co si myslíte vy – jak se mají místní chovat k lidem, kteří jinak vypadají, jinak mluví, jsou původem z jiné země? (MOD: zkusit dát dohromady nějaký seznam pravidel)
- Má někdo z vás zkušenosti, že by se k vám choval někdo jinak, špatně v souvislosti s tím, že jste odjinud? Pokud ano, jak, co se stalo?
- Myslíte si, že máte stejnou šanci mít dobré vzdělání a dobré známky jako vaši místní spolužáci? Proč ano, proč ne?
- Co tomu překáží nejvíc? Proč právě toto? Ještě něco?
- V kterých konkrétních předmětech vnímáte jako děti cizinců největší obtíže? Proč právě zde?
- A co český jazyk – mluvení a psaní, vnímáte tam nějaké obtíže? V čem, kdy, konkrétní příklady.
- Zažili jste někdy kvůli jazyku nějaké problémy s učiteli? Např. že by vám nerozuměli apod.?
- Napadne vás, co by vám, jako žákům/studentům původem z cizích zemí mohlo pomoci, abyste zažívali méně obtíží nebo žádné obtíže při učení v české škole, při kontaktu se spolužáky, učiteli apod.? Ještě něco? Zkuste se nad tím prosím zamyslet...

V. Výchova a vzdělávání k prevenci diskriminace a intolerance (10 min)

- Povídáte si někdy ve škole o tom, že lidé jsou různí, pocházejí z různých zemí, mluví různými jazyky, mají různé zvyky a také někdy úplně jinak vypadají? Nebo se tomu věnujete jiným způsobem? Jak, zkuste si vzpomenout na vše?
- Pokud ano, bavilo vás to? Co vás na tom případně bavilo? Co vám připadalo zajímavé? Pokud ne, zajímalo by vás to? Připadá vám to zajímavé?
- Jak do toho byli zapojeni žáci-cizinci...? Pokud byli – např. vyprávěli o „své kultuře – jak to ostatní obohatilo?
- Máte dojem, že tahle škola jako celek (tzn. učitelé, vedení, žáci/studenti) se nějak staví k problematice spolubytí různých národností ve škole? Jak případně? Všichni stejně nebo některé skupiny jinak?
- Jak se vám líbí způsob, kterým školka k téhle problematice přistupuje? Co se vám na tom líbí? Co se vám na tom nelíbí? Proč?
- Připadá vám problematika prevence diskriminace a intolerance cizinců jako důležité téma výchovy? Nebo naopak myslíte, že je to téma přeceňované a není třeba se mu příliš věnovat?

VI. Zapojení rodičů do chodu školy (5 minut) – MOD: ptát se pouze dětí-cizinců

- Na konec se vás chci zeptat na to, jak vnímáte vztah vašich rodičů ke škole a naopak. Jak se staví vaši rodiče k vaší škole? Jak k učitelům? Jak naopak komunikuje škola s vašimi rodiči? Nejlépe konkrétní příklady.
- Myslíte, že jsou v tom nějaké nedostatky? Co konkrétně byste si představovali, že by se mohlo změnit? Jak byste si to představovali lépe?

VII. Ukončení rozhovoru

Poděkování a rozloučení.

SCÉNÁŘ HLOUBKOVÉHO ROZHOVORU VEDENÍ MATEŘSKÉ/ZÁKLADNÍ/STŘEDNÍ ŠKOLY

VIII. Úvod (5 minut)

- Představení moderátora,
- Představení průzkumu (průzkum pro MŠMT na téma vztahů s cizinci ve školách a školkách),
- plánovaná délka rozhovorů (cca 45 - 50 minut),
- ujištění o anonymitě (výsledky zpracovávají společně za všechny MŠ/ZŠ/SŠ) a pravidla nahrávání rozhovoru
- důležitost pokud možno upřímných odpovědí
- představení respondenta (pozice, délka praxe, jak by popsal MŠ/ZŠ/SŠ několika slovy)

IX. Klima školy (10 minut)

- Co myslíte, jak se v téhle škole vnímá, když je někdo odlišný? Co se považuje za odlišnost?
- Všímají si děti, rodiče či učitelé např. toho, že někdo vypadá jinak než ostatní (fyzicky nebo stylem oblékání)? Že se jinak chovají? Jak na to reagují děti, rodiče a učitelé? Hovoří se o tom? Pokud ano, jak?
- Všímají si děti, rodiče či učitelé odlišností v jazyce, v jazykové vybavenosti? Jak na to reagují děti, rodiče a učitelé? Hovoří se o tom? Pokud ano, jak?
- Myslíte si, že prostředí v této škole je celkově tolerantní k tomu, že jsou některé děti či rodiče jiné než ostatní? Řekněte mi prosím příklad nějakého tolerantního přístupu v této škole/školce nebo naopak příklad netolerantního chování.

X. Sociokulturní a odborné kompetence pedagogických pracovníků (15 min)

- Nyní se soustředíme na učitele ve Vaší MŠ/ZŠ/SŠ. Jak se podle vás staví k případným odlišným kulturním a sociálním zvyklostem dětí a jejich rodičů? Je jejich chování spíše intuitivní nebo postupují podle nějakých scénářů, pravidel? *MOD: Podrobně explorovat*
- Mají možnost se nějak vzdělávat v oblasti vztahů k jiným etnikům? Pokud ano, jak se vzdělávají? V čem konkrétně? Pokud ne, proč ne?
- Měli jste nějakou možnost vzdělávání konkrétně v oblasti:
 - výchovy k toleranci a proti diskriminaci
 - dalšího vzdělávání pro činnost s žáky-cizinci (obor čeština jako cizí jazyk, odborné kurzy v rámci DVPP pro práci s žáky-cizinci a další kurzy)
- Pokud jste u vás v MŠ/ZŠ/SŠ zažili nějaké kurzy, přednášky na tato témata, o jaké konkrétně se jednalo, řekněte mi o nich prosím něco více. Jak je hodnotíte? V čem vám pomohly, byly užitečné? Jaké případné nedostatky vnímáte? Jaké informace Vám ještě chybějí? Co byste na kurzech změnili, zlepšili?
- Mají vyučující o toto téma zájem? Hovoří o něm spontánně? O co konkrétně se případně zajímají?
- Mohu/umějí využívat kulturních a náboženských odlišností ve výuce? Dělají to? Proč ano, proč ne?

XI. Vybavenost škol (5 min)

- Máte ve škole k dispozici nějaké materiály podporující začleňování žáků-cizinců? Pokud ano, jaké? Pokud ne, proč?
- Jakým způsobem se k vám dostaly? Jak je hodnotíte? V čem jsou užitečné? Co jim chybí? Máte nějaká doporučení na zlepšení?
- Které využíváte obzvlášť často? Proč? Které naopak méně a proč?
- Vnímáte nějaké problémy ohledně vybavenosti škol podobnými materiály – co chybí a proč? Co by mělo být jinak?

XII. Spolupráce školy s rodiči dětí-cizinců (5 min)

- Snažíte se nějak speciálně spolupracovat s rodiči dětí z ciziny? Jakým způsobem případně? Jsou tyto rodiče ke spolupráci motivováni? Proč ano, proč ne? Co je motivuje?
- Daří se tato spolupráce? Co se daří? Čím to podle Vás je?
- Je něco, co se ve spolupráci s rodiči nedaří? Co to případně je? Čím je to způsobeno?
- Napadá vás, co by pomohlo lepší spolupráci s rodiči dětí z ciziny? Proč právě toto? Jak by to bylo možné zařídit?

XIII. Legislativa (5 min)

- Opíráte se při řešení problematiky žáků-cizinců o nějaké normy, předpisy, zákony? Které (kdo je vydal)? Jak je vnímáte, hodnotíte?
- Co vám pomáhá? Co naopak ne? Sdělte mi prosím Vaše zkušenosti a názory.

XIV. Ukončení rozhovoru (5 min)

- *MOD: velmi důležitý bod rozhovoru, v závěru očekáváme uvolnění stresu respondenta a upřímnou odpověď.* Můžete na závěr shrnout, jaký je váš osobní postoj k problematice dětí-cizinců v mateřských školách? Co považujete za největší problém? Nebo naopak tuto oblast vnímáte jako zcela neproblematickou?
- Poděkování a rozloučení.

**SCÉNÁŘ PÁROVÉHO ROZHOVORU
ŽÁCI MATEŘSKÉ ŠKOLY S RODIČI****XV. Úvod (5 minut)**

- Představení moderátora,
- představení průzkumu pro rodiče (průzkum pro MŠMT na téma vztahů s cizinci ve školách a školkách),
- plánovaná délka rozhovorů (max. 20 minut),
- ujištění o anonymitě (nesdělování žádných informací učitelům ani vedení školy apod.) a pravidla nahrávání rozhovoru
- důležitost pokud možno upřímných odpovědí
- seznámení se s dítětem, úvod pro dítě
 - Ahoj, jmenuji se a neznám moc vaši školku a chtěla bych se o ní dozvědět něco víc, pomůžeš mi s tím? Mám na tebe několik otázek a budu moc ráda, když mi na ně odpovíš.
 - Jak se Ti líbí u vás ve školce? Co se Ti tady líbí? Co se Ti nelíbí?

XVI. Klima školy (5 minut)**Otázky pro dítě:**

- Jsou u vás ve školce všechny děti stejné? Pokud ne, čím se od sebe liší, v čem jsou jiné? Ještě jinak, se pozná, že jsou děti různé? MOD: *prozkoumat všechny možné náhledy dítěte na odlišnost*
- Vypadá třeba některé dítě jinak než ostatní? Proč, čím to je?
- Mluví někdo jinak než ostatní? Čím to je? Jak mluví?
- A když je tedy někdo jiný, chováte se k němu jinak než k ostatním nebo stejně? Pokud jinak, jak jinak?

Otázky pro rodiče:

- Co myslíte, jak se v téhle školce vnímá, když je někdo odlišný? Co se považuje za odlišnost?
- Všímají si děti, rodiče či učitelé např. toho, že někdo vypadá jinak než ostatní (fyzicky nebo stylem oblékání)? Jak na to reagují děti, rodiče a učitelé? Hovoří se o tom? Pokud ano, jak?
- Všímají si děti, rodiče či učitelé odlišností v jazyce, v jazykové vybavenosti? Jak na to reagují děti, rodiče a učitelé? Hovoří se o tom? Pokud ano, jak?
- Myslíte si, že prostředí v této školce je celkově tolerantní k tomu, že jsou některé děti či rodiče jiné než ostatní? Řekněte mi prosím příklad nějakého tolerantního přístupu v této školce nebo naopak příklad netolerantního chování. Jak reagovali učitelé/ky?

XVII. Projevy intolerance a diskriminace vůči cizincům (5 minut)**Otázky pro dítě:**

- Chodí k vám do třídy nebo školky někdo, kdo je cizinec?
 - Pokud ano, jak se to pozná, že je cizinec/cizinka? Jak ještě? Co to vlastně znamená, že je někdo cizinec?
 - Pokud ne, jak se pozná, že tu žádní cizinci nejsou?

- Co to podle Tebe znamená, že je někdo cizinec?
- Chovají se děti-cizinci nějak jinak, než ostatní děti? Jak?
- A jak se chovají spolužáci k těm dětem, které jsou cizinci? Stejně jako ostatním nebo jinak? Případně jak jinak?
- Co si myslíš Ty – jak se má člověk chovat k lidem, kteří jinak vypadají, jinak mluví, jsou původem z jiné země?
- Všiml/a sis někdy, že by se u vás ve školce k těmhle dětem choval někdo jinak, špatně? Pokud ano, jak?

XVIII. Výchova a vzdělávání k prevenci diskriminace a intolerance (5 min)

Otázky pro dítě:

- Povídáte si někdy ve školce o tom, že lidé jsou různí, pocházejí z různých zemí, mluví různými jazyky, mají různé zvyky a také někdy úplně jinak vypadají? Co jste si o tom třeba říkali? Nebo jste si hráli nějakou hru o tomhle?
- Pokud ano, bavilo Tě to? Pokud ne, zajímalo by Tě to?

Otázky pro rodiče:

- Zaznamenal/a jste někdy, že by se děti ve školce učily o tom, jak se chovat k cizincům, že by si o tom povídaly nebo se zúčastnily nějakého pořadu, divadla na tohle téma apod.? Co konkrétně si pamatujete?
- Jak se vám líbí způsob, kterým školka k téhle problematice přistupuje? Co se vám na tom líbí? Co se vám na tom nelíbí? Proč?
- Připadá vám problematika prevence diskriminace a intolerance cizinců jako důležité téma předškolní výchovy? Nebo naopak myslíte, že je to téma přeceňované a není třeba se mu příliš věnovat?

XIX. Ukončení rozhovoru

Poděkování a rozloučení.

**POLOSTRUKTUROVANÝ DOTAZNÍK
UČITELÉ MATEŘSKÉ/ZÁKLADNÍ/STŘEDNÍ ŠKOLY**

I. Úvod

- Dobrý den, ráda bych Vás požádal/a o vyplnění dotazníku na téma Integrace cizinců ve školách, který je součástí průzkumu, který naše agentura ppm factum research provádí v různých ZŠ/MŠ/SŠ po celé ČR pro MŠMT. Průzkum je podkladem pro návrh opatření ke zlepšení dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.
- Předpokládáme, že vyplnění by Vám mohlo zabrat cca 20 minut.
- Vše bude anonymní (výsledky jsou zpracovávány společně za všechny MŠ/ZŠ/SŠ, nikde není uvedeno Vaše jméno, nic nebudeme sdělovat Vaším nadřízeným).
- Je velmi důležité, abyste odpovídal/a pokud možno upřímně.

Údaje o Vás:

- pozice, aprobace:
- délka praxe:
- Jak byste popsal/a vaši MŠ/ZŠ/SŠ několika slovy, čím je charakteristická?

II. Klima školy

1) Co myslíte, jak se v téhle škole vnímá, když je někdo odlišný? Jaká je běžná reakce dětí a učitelů?

2) Myslíte si, že prostředí v této škole je celkově tolerantní k tomu, že jsou některé děti či rodiče jiné než ostatní?

Na škále od 1 do 10, kde 1 je zcela netolerantní přístup a 10 zcela tolerantní přístup k odlišnostem, umístěte prosím tuto školu celkově:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3) Sdělte mi prosím příklad nějakého tolerantního přístupu v této škole nebo naopak příklad netolerantního chování.

III. Sociokulturní a odborné kompetence pedagogických pracovníků

1) Máte ve Vaší MŠ/ZŠ/SŠ nějaká pravidla nebo scénáře, jak přistupovat k případným odlišným kulturním a sociálním zvyklostem dětí a jejich rodičů?

Ano/ne

Pokud ano, jaká pravidla, jaké scénáře?

2) Máte možnost se nějak vzdělávat konkrétně v oblasti vztahů k jiným etnikům?

Ano/ne

Pokud ano, jak se vzděláváte? V čem konkrétně?

Pokud ne, proč ne?

3) Měli jste nějakou možnost vzdělávání v oblasti:

- výchovy k toleranci a proti diskriminaci **ano/ne**
- dalšího vzdělávání pro činnost s žáky-cizinci (obor čeština jako cizí jazyk, odborné kurzy v rámci DVPP pro práci s žáky-cizinci a další kurzy) **ano/ne**

4) Pokud jste u vás v MŠ/ZŠ/SŠ zažili nějaké kurzy, přednášky na tato témata, o jaké konkrétně se jednalo, řekněte mi o nich prosím něco více. Jak je hodnotíte? V čem vám pomohly, byly užitečné? Jaké případné nedostatky vnímáte? Jaké informace Vám ještě chybějí? Co byste na kurzech změnili, zlepšili?

5) Zajímají tato témata děti/žáky/studenty? Co je případně zajímavá nejvíc?

6) Využíváte nějak kulturních a náboženských odlišností žáků ve výuce?

Ano/ne

Pokud ano, jak konkrétně?

Pokud ne, proč ne?

IV. Vybavenost škol

1) Máte ve škole k dispozici nějaké materiály – příručky apod. – podporující začleňování žáků-cizinců?

Ano/ne

Pokud ano, jaké?

Pokud ne, proč?

2) Jak je případně hodnotíte? V čem jsou užitečné? Co jim chybí? Máte nějaká doporučení na zlepšení?

3) Které využíváte obzvlášť často? Proč?

4) Které naopak méně a proč?

5) Vnímáte nějaké problémy ohledně vybavenosti škol podobnými materiály – co Vám chybí a proč? Co by mělo být jinak? Máte nějaké návrhy na řešení, zlepšení?

V. Spolupráce školy s rodiči dětí-cizinců

1) Snažíte se nějak speciálně spolupracovat s rodiči dětí z ciziny? Jakým způsobem případně?

2) Jsou tito rodiče ke spolupráci motivováni? Proč ano, proč ne? Co je případně motivuje?

3) Daří se Vám osobně spolupráce s rodiči cizinci? Co se daří? Čím to podle Vás je?

4) Je něco, co se ve spolupráci s rodiči nedaří? Co to případně je? Čím je to způsobeno?

5) Napadá vás, co by Vám osobně pomohlo k lepší spolupráci s rodiči dětí z ciziny? Proč právě toto?

6) Opíráte se při řešení problematiky žáků-cizinců o nějaké normy, předpisy, zákony? Které (kdo je vydal)? Jak je vnímáte, hodnotíte?

7) Co vám pomáhá? Co naopak ne? Sdělte mi prosím Vaše zkušenosti a názory.

VI. Závěr

Můžete na závěr shrnout, jaký je váš osobní postoj k problematice dětí-cizinců ve školách? Co považujete za největší problém? Nebo naopak tuto oblast vnímáte jako zcela neproblematickou?

Velmi Vám děkuji za účast v tomto průzkumu.